

Alicja Zemanek

Ogród Botaniczny – Instytut Botaniki, Wydział Biologii,
Uniwersytet Jagielloński
ORCID: 0000-0002-3335-0723

Piotr Köhler

Instytut Botaniki, Wydział Biologii,
Uniwersytet Jagielloński
ORCID: 0000-0001-8713-0817

**„MIERZ SIŁĘ NA ZAMIARY” – NAUCZANIE BOTANIKI
W UNIWERSYTECIE STEFANA BATOREGO W WILNIE
(1919–1939)**

**„Measure Your Strength Against Intentions” – Teaching of Botany
at the Stefan Batory University in Vilnius (1919–1939)**

Summary: The article describes the work of the Vilnius University in the inter-war period. After 1919, when Poland became independent, it was re-organized under the name of Stefan Batory University. Despite many technical and financial setbacks, it managed to create two botanical Departments (General Botany and Plant Taxonomy). The objective of this article is to research and systemise the educational activities of Stefan Batory University in the field of botany. The research is based both on the materials from the Vilnius archives and on some published works.

Keywords: Józef Trzebiński, Piotr Wiśniewski, Stefan Batory University (SBU), teaching of botany, Vilnius botanical school

Słowa kluczowe: Józef Trzebiński, Piotr Wiśniewski, Uniwersytet Stefana Bato-
rego (USB), nauczanie botaniki, wileńska szkoła botaniczna

Cyrkla, wagi i miary do martwych użyj brył;
mierz siłę na zamiary, nie zamiar podług sił.

A. Mickiewicz: *Pieśń filaretów*
(1820, druk 1828)

Słowa z *Pieśni filaretów* Adama Mickiewicza „Mierz siłę na zamiary, nie zamiar podług sił” mogłyby posłużyć za motto wielu poczynąń związanych z odrodzeniem nauki po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, zwłaszcza ludziom, którzy pracowali nad wskrzeszaniem Uniwersytetu Wileńskiego. Pamięć o Mickiewiczu, absolwencie tej uczelni i piewcy piękna rodzimej przyrody, była tutaj szczególnie żywa, nie tylko wśród humanistów, ale również wśród badaczy roślin. Wileńska wszechnica to drugi polski uniwersytet po Akademii Krakowskiej. Została założona w 1579 r. przez Stefana Batorego, króla Rzeczypospolitej Obojga Narodów (oficjalna nazwa kraju brzmiała wówczas Korona Królestwa Polskiego i Wielkie Księstwo Litewskie). Pod koniec XVIII i na początku XIX w. uczelnia wileńska stała się naszym wiodącym ośrodkiem naukowym, m.in. w naukach przyrodniczych. Jej likwidacja w 1832 r. przez rosyjskie władze w ramach represji po powstaniu listopadowym była dramatem dla całego pokolenia ludzi nauki i kultury. Kiedy Polska odzyskała niepodległość, zrealizowano ideę wskrzeszenia legendarnej wileńskiej wszechnicy pod nazwą Uniwersytet Stefana Batorego (w skrócie USB). Wyroki historii sprawiły, że przyszło jej trwać tylko przez dwadzieścia lat, 1919–1939, ale pozostawiła trwałe ślady w historii nauki i w pamięci całego pokolenia.

Do tej generacji należał botanik Jakub Mowszowicz, autor obszernych wspomnień o swoich mistrzach i kolegach z Wilna oraz o ich działalności naukowej i dydaktycznej, który wiele faktów odtworzył z pamięci¹, podobnie jak Irena Sokołowska-Rutkowska² w swoim artykule. Historii botaniki na Litwie w okresie międzywojennym, z częściowym uwzględnieniem USB, dotyczy kilka artykułów oraz monografia w języku litewskim Jolity Klimavičiūtė³. Interdyscyplinarny projekt badawczy prowadzony przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika

¹ J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939 (Przyczynki i wspomnienia)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1966, Ser. B, z. 12, s. 99–124 oraz biografie i inne prace cytowane w dalszej części tego artykułu.

² I. Sokołowska-Rutkowska, *Materiały do dziejów Katedry Botaniki Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. L. Piechnik i in., Kraków 1996, s. 140–143.

³ J. Klimavičiūtė, *Stepono Batoro Universiteto botanikos katedros (1919–1939) ir joje atliktų mokslinių tyrinėjimų vertė botanikos mokslui Lietuvoje*, Vilnius 1997; J. Klimavičiūtė, *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 metais*, Vilnius 1998; J. Klimavičiūtė, *Botanikos mokslo raidos Lietuvoje 1919–1943 m. mokslometrinė charakteristika*, „Botanica Lithuanica” 1998, nr 4 (1), s. 85–98; J. Klimavičiūtė, *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 m.*, Vilnius 2002.

w Toruniu we współpracy z Uniwersytetem w Wilnie⁴ miał na celu opracowanie źródłowe historii nauki w Uniwersytecie Stefana Batorego na podstawie materiałów zachowanych w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie⁵. W oparciu o te materiały opublikowana została przez autorów niniejszego artykułu historia Ogrodu Botanicznego, syntetyczna praca w języku angielskim dotycząca botaniki na USB oraz rozdział w książce poświęconej dziejom Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)⁶.

Celem niniejszego tekstu jest szersze naświetlenie działalności dydaktycznej i popularyzatorskiej badaczy roślin pracujących w Uniwersytecie Stefana Batorego. Wybitni uczeni, powołani do reaktywacji USB, musieli tworzyć warsztaty pracy naukowej i dydaktycznej praktycznie od zera, przy trwających latami trudnościach finansowych, w trudnej sytuacji politycznej okresu międzywojnia. Mimo to udało się im stworzyć sprawnie działające zakłady botaniczne, z dydaktyką na dobrym poziomie, w których wykształciło się kilkanaście roczników studentów. Nie szczędzili też czasu na „pracę u podstaw” czyli szerzenie naukowej wiedzy biologicznej w społeczeństwie północno-wschodnich Kresów Drugiej Rzeczypospolitej. Ważne jest też przypomnienie nazwisk botaników wileńskich, którzy poświęcili temu ośrodkowi wiele energii, a po II wojnie światowej, po utracie pracy w uczelni i nierzadko dorobku życia, wyjechali do Polski, żeby znów zaczynać od zera w innych miastach, w nowej rzeczywistości politycznej.

Świetne tradycje botaniki wileńskiej

Nauka o roślinach zrodziła się w Polsce w utworzonym w 1364 r. Uniwersytecie Krakowskim który w czasach renesansu stał się ważnym ośrodkiem botaniki lekarskiej. Jak wiele europejskich uniwersytetów, krakowska *Alma Mater* znalazła się w stanie upadku w XVII i XVIII w. i dopiero reforma szkolnictwa przeprowadzona w 1780 r. przez pierwsze w świecie ministerstwo edukacji, jakim

⁴ Grant NPRH/912–Bibl: HINC ITUR AD ASTRA. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939.

⁵ Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie] – dalej cyt. LCVA – zespół: *akta Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, sygn. F. 175 (wszystkie dalej cytowane archiwalia pochodzą z tego zespołu, więc skrót jego nazwy ani sygnatura nie będą używane). Znajdują się tam sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB, w obrębie którego funkcjonowały zakłady botaniczne, przetrwały też częściowo akta osobowe i inne.

⁶ A. Zemanek, P. Köhler, *Historia Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, „*Studia Historiae Scientiarum*” 2016, nr 15, s. 301–345; A. Zemanek, P. Köhler, *Botany at Stefan Batory University in Vilna (Wilno, Vilnius) (1919–1939)*, „*Studia Historiae Scientiarum*” 2019, nr 18, s. 93–137; A. Zemanek, P. Köhler, *Botanika na USB*, [w:] *Dzieje Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, red. A. Supruniuk, J. Szudy, Toruń 2020, t. 2, s. 121–289.

była Komisja Edukacji Narodowej, wprowadziła nowoczesną metodykę nauk przyrodniczych do organizacji, edukacji i badań naukowych. Powstały wówczas katedry historii naturalnej (w Krakowie chemii i historii naturalnej), ogrody botaniczne (w Wilnie w 1781 r., czynny od 1782 r.; w Krakowie w 1783 r.) oraz gabinety historii naturalnej, czyli muzea gromadzące okazy roślin, zwierząt i minerałów. Pod koniec XVIII w. i na początku XIX stulecia Wilno stało się czołowym polskim centrum badań przyrody.

Badaczem propagującym nowatorskie, empiryczne podejście do badań botanicznych był Francuz Jean Emmanuel Gilibert (1741–1814)⁷, wychowanek uniwersytetu w Montpellier, który założył dwa pierwsze polskie ogrody botaniczne związane z uczelniami. Pierwszym z nich był ogród założony w 1776 r. w Grodnie w krótko istniejącej Królewskiej Szkole Lekarskiej, później wspomniany wyżej ogród w Wilnie. Będąc profesorem katedry historii naturalnej oraz dyrektorem Ogrodu Botanicznego, Gilibert zainicjował badania flory Litwy i nauczanie z zastosowaniem zasad taksonomii wprowadzonych przez szwedzkiego uczonego Karola Linneusza (1707–1778), tj. łacińskiej binominalnej nomenklatury gatunków i terminologii zrozumiałej w całym świecie naukowym, wraz z gromadzeniem dokumentacji w formie zielników. Publikacje Gilberta ogłaszane w języku łacińskim i francuskim znalazły się w międzynarodowym obiegu naukowym⁸.

Jeden z następców Gilberta, ks. Stanisław Bonifacy Jundziłł (1761–1847)⁹, wykształcony w Wilnie i zachodnioeuropejskich uczelniach, autor pionierskiego opracowania w języku polskim flory Litwy (1791)¹⁰, które stało się wzorem dla badaczy następnych generacji, profesor pierwszej katedry botaniki na naszych ziemiach utworzonej w 1803 r., w ciągu swojej długoletniej działalności postawił

⁷ P. Daszkiewicz, *Polityka i przyroda. Rzecz o Jean Emmanuelu Gilibercie*, Warszawa 1995, s. 79; P. Daszkiewicz, *Jean Emmanuel Gilibert (1741–1814) życie i praca w świetle korespondencji i świadectw z epoki*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, t. 60, nr 1, s. 117–132; Mowsz. [J. Mowszowicz], *Gilibert Jan Emanuel (1741–1814)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987, s. 180–181; W. Sławiński, *Dr. Jan Emmanuel Gilibert, profesor i założyciel Ogrodu Botanicznego w Wilnie. Przyczynek bio-bibliograficzny do historii Uniwersytetu Wileńskiego, „Ateneum Wileńskie” 1925–1926*, t. III, s. 8–45; W. Sławiński, *Jan Emanuel Gilibert. Przyczynki do życiorysu profesora historii naturalnej i założyciela Ogrodu Botanicznego Wszechnicy Wileńskiej, „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych” 1926*, r. IV, z. II, s. 233–249.

⁸ P. Köhler, *Naukowa spuścizna Jeana Emmanuela Gilberta w Polsce (egzemplarze dzieł, recepcja)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, t. 60, nr 1, s. 185–215.

⁹ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 80. Stanisław Bonifacy Jundziłł*, „Wiadomości Botaniczne” 2011, vol. 55, nr 1/2, s. 94–98; W. Sławiński, *X. Stanisław Bonifacy Jundziłł profesor Historji Naturalnej Wszechnicy Wileńskiej, „Annales Universitatis Mariae Curie–Sklodowska, Lublin–Polonia” 1947*, Sectio E, Suppl., vol. 1, s. 208.

¹⁰ P. Köhler, *The First Flora of Poland*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2020, t. 65, nr 4, s. 29–41.

na wysokim poziomie Ogród Botaniczny. Wyżej wymienieni przyrodnicy oraz kilku innych reprezentujących następne pokolenie, m.in. Józef Jundziłł (1794–1877)¹¹, Jan Fryderyk Wolfgang (1775–1859), a także współpracujący z nimi Wilibald (Suibert Joseph Gottlieb) Besser (1784–1842) zatrudniony w Liceum Krzemienieckim, stworzyli zręby badań szaty roślinnej Kresów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. „Wileńsko-krzemieniecka botaniczna szkoła naukowa” miała pionierski charakter w nauce i edukacji przyrodniczej na naszych ziemiach¹². Tradycje te były inspiracją dla pokolenia organizatorów zakładów botanicznych Uniwersytetu Stefana Batorego.

Trudy organizacji nauczania botaniki na USB

Do organizacji uniwersytetu oddelegowano profesorów z różnych ośrodków. Rektorem został profesor Michał Siedlecki (1873–1940) z Uniwersytetu Jagiellońskiego, znany zoolog, podróżnik, działacz ochrony przyrody i pisarz¹³. Organizatorem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego oraz pierwszego zakładu botanicznego, a także Ogródu Botanicznego, był Piotr Wiśniewski (1881–1971), fizjolog roślin i anatom, wcześniej profesor w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Uroczysta inauguracja Uniwersytetu Stefana Batorego odbyła się 11 października 1919 r., ale już wcześniej, 19 września, miało miejsce pierwsze posiedzenie Rady Wydziału, na którym powierzono Wiśniewskiemu wykłady botaniki, zatwierdzono ich program i powołano asystentów¹⁴. W pracach nad tworzeniem ośrodka nauczania botaniki można wyróżnić dwa etapy: organizowanie zakładów oraz stabilizację i rozwój działalności naukowo-dydaktycznej.

¹¹ P. Köhler, *Józef Jundziłł (1794–1877). Materiały do biografii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2004, t. 49, nr 1, s. 83–117.

¹² W. Grębecka, *L’enseignement de la botanique à l’Université de Vilna (1781–1839)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1979, t. 24, nr 3, s. 595–610; W. Grębecka, *Badania szaty roślinnej prowadzone w ośrodku wileńskim i krzemienieckim (1781–1840)*, [w:] *Wkład wileńskiego ośrodka naukowego w przyrodnicze poznanie kraju (1781–1842)*, red. J. Babicz, W. Grębecka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 141, s. 115–225; W. Grębecka, *The Vilna school of botany (1781–1832)*, [w:] *Studies on the history of botanical gardens and arboreta in Poland*, red. A. Zemanek, B. Zemanek, Kraków 1993, Polish Botanical Studies, Guidebook Series, No. 9, s. 59–76; W. Grębecka, *Wilno–Krzemieniec. Botaniczna szkoła naukowa (1781–1841)*, „Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki” 1998, t. 7, s. 288.

¹³ C. Jura, *Michał Siedlecki (1873–1940) zoolog, protozoolog, podróżnik, rzecznik ochrony przyrody, literat*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych*, red. A. Zemanek, Kraków 2000, s. 165–174.

¹⁴ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II. *Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 274.

Organizowanie zakładów (lata dwudzieste XX w.)

Wiele wysiłku trzeba było, żeby stworzyć podstawy materialne działalności naukowo-dydaktycznej, z powodu niskich dotacji finansowych, podniesionych dopiero w latach trzydziestych¹⁵. Na początku działalności Wilno zostało ogarnięte działaniami wojny polsko-radzieckiej. Kiedy w czerwcu 1920 r. front zbliżał się do miasta, ewakuowano ruchome dobra Uniwersytetu najpierw do Warszawy, później do Poznania. Wojna przypadająca na okres wakacji nie przerwała na długo prac organizacyjnych, ale zawiązki tworzonego Ogrodu Botanicznego uległy dewastacji¹⁶. Aż do 1921 r. zajęcia prowadzone były w pojedynczych pokojach zastępczych w głównym gmachu uniwersyteckim. W 1919 r. ówczesne władze przekazały uczelni budynek dawnej szkoły junkierskiej przy ulicy Zakretowej 15 (później 23), częściowo zajęty przez armię. Po wyprowadzeniu wojska, w gmachu tym przemianowanym na Collegium Adama Czartoryskiego, przydzielono lokale poszczególnym jednostkom Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego¹⁷. Dopiero w maju 1921 r., po remoncie, rozplanowano pomieszczenia między poszczególne zakłady. Dla botaniki (przyszłego Zakładu Botaniki Ogólnej)¹⁸ przeznaczono osobny dom na podwórzu. Konieczne remonty i prace adaptacyjne ukończono w 1922 r. i wtedy dopiero sytuacja uległa poprawie.

Wiśniewski organizował jednocześnie Ogród Botaniczny usytuowany w pobliskim malowniczym zakolu rzeki Wilii zwanym Zakretem¹⁹. W 1923 Uniwersytet otrzymał gmach przy ulicy Objazdowej 2 nazwany później Collegium Piłsudskiego. W budynku tym znalazł pomieszczenie drugi zakład botaniczny (późniejszy Zakład Systematyki Roślin)²⁰ zorganizowany w 1924 r. przez profe-

¹⁵ R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga Pamiątkowa...*, s. 125.

¹⁶ M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga Pamiątkowa...*, s. 104, 107.

¹⁷ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy U.S.B...*, s. 294.

¹⁸ W sprawozdaniach stosowano jeszcze przez długi czas nazwę katedra Botaniki I lub zakład Botaniki I, podczas gdy w [Składach USB]: Zakład Botaniczny (1920/21), Zakład Botaniki (1921/22–1923/24) oraz Zakład Botaniki Ogólnej (1924/25–1938/39). J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 103.

¹⁹ P. Köhler, *Dawne ogrody botaniczne Wilna*, „Wiadomości Botaniczne” 1995, t. 39, z. 1/2, s. 144–147.

²⁰ Początkowo stosowano nazwę Zakład Botaniki II lub Zakład Botaniki Rolniczej. Na posiedzeniu Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego 13 stycznia 1926 zmieniono ją na Zakład Systematyki Roślin, stosowaną później w rocznych sprawozdaniach – nazwę tę przyjęto w niniejszym opracowaniu. Od 1937 r. zaczęto używać nazwę Zakład Systematyki i Geografii Roślin (LCVA, VII B 161 – Protokoły Rady Wyzd. Mat.-Przyr. 1936/37–1937/38; Protokół nr 17 z posiedzenia Rady Wyzd. Mat.-Przyr. USB z dnia 25 maja 1937 r.). W [Składach USB] pojawiają się nazwy: Zakład Botaniki II 1923/24, Zakład Morfologii i Systematyki Roślin 1924/25–1928/29, Zakład Systematyki Roślin 1929/30–1935/36, Zakład Systematyki i Geografii Roślin 1936/37–1938/39).

sora Józefa Trzebińskiego (1867–1941), który wcześniej prowadził zajęcia w zakładzie Wiśniewskiego.

Utworzono też jednostki, które rozwijały badania i dydaktykę na pograniczu botaniki i innych nauk. Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich powstał w 1921 r. na Wydziale Lekarskim, w obrębie Oddziału Farmaceutycznego, przekształconego w roku akademickim 1926/27 w Studium Farmaceutyczne²¹. W 1923 r. urządzono Ogród Roślin Lekarskich²², usytuowany na Zakrecie w sąsiedztwie Ogrodu Botanicznego. Luźniejszy związek z botaniką miał Zakład Chemii Rolnej i Mikrobiologii czynny od 1920 r., funkcjonujący początkowo na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, a od 1924 r. w obrębie Studium Rolniczego przekształconego w 1938 r.²³ w Wydział Rolniczy. Muzeum Przyrodnicze zostało otwarte dopiero w 1931 r.

Stabilizacja i rozwój działalności naukowo-dydaktycznej (lata trzydzieste XX w.)

Wraz z utworzeniem Ogrodu Roślin Lekarskich zakończył się okres tworzenia zakładów współpracujących ze sobą w botanicznej działalności dydaktycznej. Zakład Botaniki Ogólnej położony był obok Collegium Czartoryskiego w osobnym domu. W pobliskim ogrodzie zaaranżowano ogródek doświadczalny, gdzie uprawiano rośliny do ćwiczeń oraz badań. Wybudowano tam niewielką szklarnię doświadczalną²⁴, a w roku akademickim 1928/29 – trzy cementowe baseny dla prowadzenia doświadczeń nad roślinami wodnymi²⁵. Powoli kompletowano przyrządy do laboratorium i pracowni oraz literaturę naukową. Uzyskanie w roku akademickim 1931/32 nadzwyczajnej dotacji 1500 zł poprawiło sytuację:

[...] został nabyty szereg przedmiotów niezbędnych do prowadzenia ćwiczeń z fizjologii roślin. Pomiędzy innymi nabyto: a) mikroskop preparacyjny, b) termoregulator precyzyjny Lantenschlägera, c) łaźnia wodna, d) termostat wodny, e) niektóre przyrządy szklane jak rury Pentenkoffera, aparat Kippa, eksykator itp. poza tym powiększono zapas

²¹ Oddział funkcjonował początkowo na połączonym Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym i Lekarskim, a od 1920/21 r. po usamodzielnieniu się Wydziału Lekarskiego stał się jego częścią (B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy U.S.B...*, s. 383, 405).

²² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga Pamiątkowa...*, s. 405.

²³ Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o utworzeniu Wydziału Rolniczego w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (Dz.U. z 1938 r. nr 26, poz. 233).

²⁴ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 332–333; J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 103–104.

²⁵ LCVA, I Ab 391 – (Sprawozdanie z działalności Kierownika Zakładu Botaniki Ogólnej USB za rok ak. 1928/29).

chemikaliów, szkła i drobnych przyrządów niezbędnych do prowadzenia ćwiczeń²⁶.

Zakład Systematyki Roślin zorganizowany przez Trzebińskiego, a usytuowany na trzecim piętrze Collegium Piłsudskiego, obejmował w 1929 r. następujące pomieszczenia: gabinet profesora, pokój asystenta, poczekalnię, salę wykładową, salę dla studentów zaawansowanych i magistrantów, muzeum, lokal biblioteczny, pokój przygotowawczy, pokój do sporządzania pożywek oraz pokój woźnego. Oprócz tego korzystano z małego ogródka przy gmachu Collegium²⁷. W 1929/30 r. dzięki uzyskaniu dodatkowej dotacji 5000 zł z Ministerstwa WRiOP oraz 1500 zł (z Funduszu Kultury Narodowej otrzymanych od Komitetu do Badań Trok) przeznaczonych na zakup książek, wyposażenie i biblioteka znacznie się wzbogaciły:

Dział pomocy naukowych składa się z następujących najważniejszych pozycji: 13 mikroskopów, 42 lup, mikrotomu, wirownicy, termostatu naftowego, łaźni wodnej, 3 wag, autoklawu, aparatu Kocha, komory do odkażania zbiorów. Biblioteka zakładu składa się z 754 tomów (521 tytułów), w tej liczbie 31 tytułów pochodzi z darów. Rozpoczęto prenumeratę 12 czasopism, jednakże z powodu braku funduszy musiano je zredukować z czasem do czterech. Cztery czasopisma otrzymuje zakład w postaci daru²⁸.

W Ogrodzie Botanicznym znajdowały się służbowe mieszkania. Drewniana willa dyrektora posiadała na piętrze pracownię, nasionarnię oraz muzeum i podręczną bibliotekę. W 1929 r. biblioteka składała się ze 107 dzieł w 149 tomach, w pracowni znajdowały się cztery mikroskopy, a w muzeum 37 modeli grzybów. Niestety, ściany na piętrze domu były tak cienkie, że nie można było zimą ogrzać znajdujących się tam pomieszczeń (korzystano z nich jedynie od kwietnia do września). Ogród posiadał ponadto dom folwarczny, gdzie mieściło się mieszkanie inspektora zarządzającego pracami ogrodniczymi i pracowników „służby niższej”²⁹. Panujące wszędzie spartańskie warunki (bieżąca woda i elektryczność zainstalowano dopiero pod koniec lat trzydziestych) rekompensowało piękne otoczenie oraz możliwość wspólnych dyskusji nad problemami, których nie brakowało na co dzień.

²⁶ LCVA, VII B 52 – (Sprawozdanie z działalności Kierownika Zakładu Botaniki Ogólnej USB za rok akad. 1931/32).

²⁷ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 108.

²⁸ Tamże, s. 334, 108.

²⁹ Tamże, s. 337.

Rozwój botaniki w dwudziestoleciu międzywojennym a kierunki działalności naukowej w Wilnie

Działalność dydaktyczna była związana z nauką, chociażby ze względu na fakt, że wiedza profesorów i ich pasja badawcza wpływała na poziom prowadzonych zajęć. Sale do ćwiczeń sąsiadowały z pracowniami naukowymi, a studenci wyższych lat wykonywali prace magisterskie w pomieszczeniach używanych również przez asystentów i profesorów, korzystając z ich wskazówek. W latach 20. XX w. nastąpiło ogromne przyspieszenie tempa rozwoju nauk biologicznych, do czego przyczyniło się wiele czynników, m.in. ogłoszenie w poprzednim wieku teorii ewolucji przez Karola Darwina, a także postęp w poznawaniu wnętrza komórki oraz funkcjonowania organizmu roślinnego. Rozwinęły się zarówno badania laboratoryjne w zakresie anatomii, cytologii i fizjologii roślin, jak i studia połączone z poszukiwaniami terenowymi – systematyka (taksonomia), geografia roślin (fitogeografia), paleobotanika oraz ekologia³⁰. Interdyscyplinarnym polem refleksji teoretycznej i działalności praktycznej była ochrona przyrody skupiająca przyrodników różnych dziedzin. Dynamiczny postęp nauki o roślinach na świecie znalazł zaledwie częściowe odzwierciedlenie w nauce polskiej³¹, nawet w dużych uczelniach z dawnymi tradycjami, jak Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Lwowski, czy Uniwersytet Warszawski. Cóż dopiero mówić o nowo wskrzeszonym Uniwersytecie w Wilnie! Wybitni uczeni powołani na kierowników zakładów zorganizowali takie badania, które można było prowadzić w miejscowych warunkach.

Flora Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Litwy, zwłaszcza rośliny niższe i grzyby (zaliczane wówczas do roślin), była wciąż jeszcze słabo poznana. Badania florystyczne polegające na identyfikowaniu gatunków występujących w terenie były tutaj dominujące, po części ze względu na fakt, że nie wymagały kosztownej aparatury naukowej niezbędnej w pracach laboratoryjnych. Wiele uwagi poświęcono trudnym i słabo zbadanym grzybom, przy czym badania te były inspirowane praktycznymi potrzebami rolnictwa i wiązały się z rozwojem fitopatologii. Fitopatologia, nauka o chorobach roślin wywoływanych przez

³⁰ A.G. Morton, *History of botanical science. An account of the development of botany from ancient times to the present day*, London–New York–Toronto–Sydney–San Francisco 1981, s. 448–466; K. Mägdefrau, *Historia botaniki. Życie i dokonania wielkich badaczy*, przeł. M. Mularczyk, Wrocław 2004 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 2258, Prace Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, t. 7, z. 1), m.in. s. 274–280, 328–331; A. Zemanek, *Historia botaniki*, [w:] *Dzieje nauki. Nauki ścisłe i przyrodnicze*, red. M. Siwiec, Warszawa–Bielsko-Biała 2011, s. 431–448.

³¹ B. Hryniewiecki, *Zarys dziejów botaniki*, Warszawa 1949, s. 120–126; A. Paszewski, *Z dziejów botaniki polskiej w ostatnim pięćdziesięcioleciu*, „Wiadomości Botaniczne” 1973, t. 17, z. 4, s. 220–227; Z. Kosiek, *Botanika*, [w:] *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*, red. K. Maślankiewicz, Warszawa 1983, s. 455–470.

grzyby i inne organizmy oraz czynniki abiotyczne, zapoczątkowana w poprzednim stuleciu³², była wysoko postawiona na Uniwersytecie Stefana Batorego, a jej uprawianie cieszyło się poparciem władz. Związana z fitopatologią była cecidiologia (nazywana wówczas zoocecidologią) stojąca na pograniczu botaniki i zoologii – badano bowiem zniekształcenia organów roślinnych (tzw. galasy czyli wyrośla) spowodowane przez różne organizmy, głównie owady, nicienie i grzyby³³. Wyniki tych trudnych i żmudnych badań, rzadkie w skali światowej, miały znaczenie praktyczne, gdyż pozwalały na odkrywanie potencjalnych szkodników roślin uprawnych.

Duży postęp geografii roślin, w której czołowym polskim ośrodkiem był Uniwersytet Jagielloński, gdzie działała krakowska szkoła geobotaniczna³⁴, znalazł tutaj odbicie w postaci badań florystycznych (florystyka jest to potoczna nazwa florystycznej fitogeografii). W studiach nad ekologią zbiorowisk roślinnych zyskała recepcję metodyka fitosocjologii tzw. francusko-szwajcarskiej szkoły fitosocjologicznej Josiasa Braun-Blanqueta (1884–1980), wprowadzona przez krakowskich uczonych na polski grunt w 1923 r.³⁵. Do wiodących działów botaniki światowej należała wówczas cytologia, w związku ze sformułowaniem w 1915 r. przez Thomasa Morgana (1866–1945) chromosomowej teorii dziedziczności³⁶. W USB podjęto badania laboratoryjne w zakresie cytologii i fizjologii roślin. Jednakże w studiach naukowych na pierwszy plan wybijała się fitopatologia i botanika farmaceutyczna (oprócz badań nad szatą roślinną), zarówno jeśli chodzi o liczbę publikacji, jak i skalę działalności popularyzatorskiej. Botanicy USB opublikowali około 300 prac, w tym ponad 100 naukowych. Wyniki badań ogłaszali na ogół w języku polskim, z krótkimi obcojęzycznymi streszczeniami na łamach miejscowego czasopisma „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wydział Nauk Matematycznych i Przyrodniczych” oraz ogólnopolskiego „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”, zamieszczającego artykuły również w językach obcych.

³² T. Majewski, *Dzieje poznania chorób roślin w Polsce*, Warszawa 2016, s. 13–34.

³³ *Słownik botaniczny*, red. A. i J. Szwejkowscy, Warszawa 2003, s. 1015–1016.

³⁴ A. Zemanek, *Geneza krakowskich botanicznych szkół naukowych*, [w:] *Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania*, red. A. Zemanek, B. Zemanek, Kraków 2007, s. 25–80.

³⁵ A. Zemanek, A. Medwecka-Kornaś, D. Zdebska, E. Kuta, A. Joachimiak, *Instytut Botaniki*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, Część II: Historia instytutów*, red. A. Zemanek, Kraków 2010, s. 76–77.

³⁶ A. Zemanek, *Historia botaniki...*, s. 448.

Nauczanie botaniki w jednostkach organizacyjnych USB

Zakład Botaniki Ogólnej

Il. 1. Piotr Wiśniewski (1881–1971).
LCVA I Bb nr 784

Profesor Piotr Wiśniewski

W Zakładzie prowadzono prace laboratoryjne z fizjologii, cytologii, morfologii i anatomii oraz terenowe z florystyki, mykologii i fitosocjologii, głównie na obszarze Wileńszczyzny. Kierownik Zakładu profesor Piotr Wiśniewski³⁷ był fizjologiem i anatomem roślin wykształconym w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie w Odessie. Przebywał również w holenderskich i niemieckich zakładach naukowych, m.in. w Heidelbergu, gdzie znaczny wpływ na niego miał fizjolog roślin Georg Klebs (1857–1918). Posiadał zatem wszelkie kwalifikacje, żeby zorganizować zakład i być mistrzem dla młodych badaczy i studentów. W czasie zatrudnienia na USB prowadził głównie studia nad okresem spoczynkowym gatunków wodnych, a szczególnie nad kiełkowaniem pączków zimowych. Były to badania na pograniczu fizjologii i ekologii roślin, a ich wyniki przyniosły mu uznanie specjalistów. Zagadnienia te kontynuowali jego uczniowie, głównie magistranci.

Asystenci

Początkowo miał do pomocy tylko jednego asystenta, później udało się uzyskać następne etaty. Na tych stanowiskach³⁸ pracowało łącznie co najmniej 12 osób, od jednej do kilku rocznie, poniżej wymieniono ich nazwiska w porządku chronologicznym³⁹: Witold Sławiński (asystent w latach 1919–1923), Anna Przewłocka (Moksiewiczówna) (1921–1925), Bronisław Szakien (1921–1938), Czesława Rudnicka (1922–1923), Helena Peksza (z d. Korwin-Kurkowska) (1924–1928), Maria Oszurkówna (Bagieńska) (1925, 1926/27, być może do koń-

³⁷ Krótkie informacje biograficzne wraz z odsyłaczami do źródeł znajdują się na końcu artykułu w rozdziale „Pracownicy dydaktyczni USB zaangażowani w nauczanie botaniki”.

³⁸ Było kilka kategorii asystentów: adiunkt, asystent starszy, p.o. asystenta starszego, zastępca asystenta starszego, asystent młodszy, p.o. asystenta młodszego, zastępca asystenta młodszego, asystent pomocniczy, asystent wolontariusz (na podstawie [Składów USB]).

³⁹ Zob. krótkie informacje biograficzne na końcu artykułu.

ca r. akad. 1928/1929), Irena Renigerówna (1925–1929), Kazimiera Wilczyńska (Urbanowiczówna) (1929/1930–1939), Antonina Sienicka (1929–1939), Anna Niekrasz (1929–1939), Jakub Mowszowicz (asystent wolontariusz 1936–1939) oraz Stefan Kownas (1938–1939). Asystenci byli nisko płatni, dlatego z konieczności podejmowali często inne prace zarobkowe, najczęściej jako nauczyciele w szkołach⁴⁰. Pracując pod kierunkiem Wiśniewskiego stopnie naukowe doktora uzyskali: najpierw Bronisław Szakien (1927), który również zrobił habilitację (1937) (przy czym specjalizował się w cytologii przebywając w laboratorium Victora Grégoire’a (1870–1938) na Katolickim Uniwersytecie Leuven w Belgii), a później Jakub Mowszowicz (1936). Ponadto doktorem Uniwersytetu Warszawskiego była Antonina Sienicka, a doktorem zoologii USB Kazimiera Wilczyńska (Urbanowiczówna).

Zajęcia dydaktyczne

W Zakładzie Botaniki Ogólnej prowadzono głównie zajęcia z botaniki ogólnej, morfologii, anatomii i cytologii oraz fizjologii roślin. Obciążenie dydaktyczne pracowników było duże. Kształcono studentów Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego⁴¹, a także, w mniejszym zakresie – słuchaczy Studium Farmaceutycznego⁴². Dzięki energicznym staraniom Wiśniewskiego i jego pierwszego asystenta Witolda Sławińskiego udało się rozpocząć zajęcia już w pierwszym roku akademickim 1919/20. Odbyły się wówczas ćwiczenia z botaniki dla początkujących, w których uczestniczyło około 20 osób. Niestety, tok prac dydaktycznych przerwał pod koniec czerwca zbliżający się front wojny polsko-radzieckiej. Po przymusowej przerwie przypadającej na I trymestr roku akademickiego 1920/21 – zajęcia wznowiono w połowie stycznia 1921 r. Prof. Wiśniewski rozpoczął wówczas wykłady z botaniki ogólnej przeznaczone dla studentów I roku, prowadzono też ćwiczenia dla początkujących i zaawansowanych, w których uczestniczyło łącznie ok. 70 osób.

Podstawowym kursem prowadzonym przez Wiśniewskiego przez cały czas istnienia USB był wykład z botaniki ogólnej (botanika – kurs ogólny, 4 godz. tygodniowo) wprowadzający najważniejszą terminologię oraz podstawy systematyki i wiedzy o budowie i funkcjonowaniu organizmu roślinnego. Przeznaczone dla studentów I roku, odbywał się na ogół w pierwszym i drugim trymestrze. W ciągu swojej długoletniej działalności dydaktycznej profesor wykładał również inne przedmioty, takie jak systematyka roślin zarodnikowych, morfologia i anatomia, cytologia oraz fizjologia roślin. Cieszył się opinią świetnego wykładowcy:

⁴⁰ Na podstawie [Składów USB].

⁴¹ Do 1921 r. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy połączony był z Wydziałem Lekarskim.

⁴² B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 385, 288.

Osiągnięcia dydaktyczne prof. Wiśniewskiego, to najwyższy poziom sztuki nauczania. Jako uczeń Profesora Wiśniewskiego głęboko jestem wdzięczny mojemu Mistrzowi, u którego mogłem się uczyć metod i podstaw wykładania i nauczania. Profesor był wzorem doskonałego nauczyciela, niezmiernie pieczołowitego i starannego wykładowcy, który ogromną wagę przywiązywał do sposobu i treści wykładu. Każdy wykład był dla nas – Jego słuchaczy – specjalnym wydarzeniem, jakimś szczególnym przeżyciem. Sam Profesor przyczyniał się do tegoż wzorową i starannie opracowaną tematyką, jasnością stylu i umiejętnością precyzyjnego wykładu⁴³.

Bronisław Szakien prowadził dla przyrodników wykłady z cytologii roślin (1928/29–1930/31, 1933/34–1937/38), a także przez jeden rok anatomię i cytologię (1932/33) oraz ćwiczenia z botaniki ogólnej dla studentów Studium Rolniczego (1931/32–1936/37). Był dobrym specjalistą i dydaktykiem. Niestety, przedwczesna śmierć, po krótkiej chorobie w 1938 r., przerwała nagle jego działalność.

Asystenci prowadzili ćwiczenia botaniczne dla początkujących (3 godz. tygodniowo) dla I r. przez cały rok, oraz dla zaawansowanych (3 godz. tygodniowo) dla II r. również przez cały rok. Ponadto odbywały się ćwiczenia z fizjologii roślin dla słuchaczy II, III, i IV r. (6 godz. tygodniowo) w trzecim trymestrze, a także półdienne *practicum* botaniczne (na ogół codziennie przez cały rok) dla studentów, którzy specjalizowali się w botanice. Powyższe zajęcia przeznaczone były dla przyszłych przyrodników, ale uczestniczyli w nich również studenci farmacji (głównie w wykładach z botaniki ogólnej oraz morfologii i anatomii, a także w ćwiczeniach z botaniki ogólnej). Słuchacze Studium Rolniczego brali udział w wykładach z botaniki ogólnej oraz ćwiczeniach z tego przedmiotu.

Trzeba podkreślić, że zajęcia prowadzone pod kierunkiem profesora Wiśniewskiego miały charakter podstawowy, a uwzględniane specjalności: morfologia, anatomia i fizjologia były już w XIX w. wykładane w innych uczelniach, m.in. w Uniwersytecie Jagiellońskim⁴⁴. Stosunkowo nowe w dydaktyce były cytologia oraz biologia rozmnażania (embriologia roślin), przy czym kurs z tego ostatniego przedmiotu odbył się tylko jeden raz (1921/1922). Konieczność dostarczania ogólnej wiedzy dużej liczbie studentów nie sprzyjała wprowadzaniu nowych prądów w specjalistycznych kursach.

Fragmentaryczne dane na temat frekwencji na zajęciach (tylko na ćwiczeniach, bo wykłady nie były obowiązkowe) zawierają niektóre sprawozdania roczne⁴⁵, np. w roku akademickim 1923/24 w ćwiczeniach uczestniczyło około 110 osób,

⁴³ J. Mowszowicz, *Prof. dr Piotr Wiśniewski (1881–1971)*, „Wiadomości Botaniczne” 1973, t. 17, z. 2, s. 76.

⁴⁴ A. Zemanek, *Dzieje nauczania botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim (1783–1917)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991 (Varia. Uniwersytet Jagielloński, t. 290), s. 15.

⁴⁵ LCVA, I Ab 152 – (Sprawozdania z działalności kierownika Zakładu Botaniki Ogólnej USB z lat 1923/24, 1926/27, 1931/32, 1936/37).

w roku akademickim 1926/27 – 162 osoby, w roku akademickim 1931/32 – około 180 osób. Na podstawie tych informacji można stwierdzić, że liczba uczestników zajęć była duża – w ciągu trwania USB mogła sięgnąć powyżej 2000 osób (oceniając z dużym przybliżeniem). Stosunkowo niewielu było studentów specjalizujących się w botanice przygotowujących prace magisterskie – od jednej do 10 osób rocznie, co i tak dawało w sumie kilkadziesiąt osób. Uczestnicy zajęć otrzymywali solidne przygotowanie w zakresie nie tylko teoretycznej, ale i praktycznej wiedzy o roślinach dzięki dużej liczbie godzin ćwiczeń, a prace magisterskie miały charakter opracowań naukowych. Tematy tych prac podawane były w rocznych sprawozdaniach Zakładu, tak np. w roku akademickim 1924/25:

[...] pod kierunkiem prof. Wiśniewskiego, p. Ostrowski pracował nad narosłami okolic Wilna i Grodna, Panna Renigerówna – nad biologią *Claviceps purpurea*. Pani Hajkowiczowa zajmowała się opracowaniem rozsiedlenia niektórych roślin na ziemiach polskich. Panna Dowoynianka rozpoczęła badanie grzybów wyższych Wileńszczyzny⁴⁶.

Najlepsze prace magisterskie ukazały się w druku, jak na przykład praca Marii Oszurkówny⁴⁷. Do najbardziej znanych uczniów profesora należy Jakub Mowszowicz, pracujący jako wolontariusz w USB, pełen pasji do badań szaty roślinnej Wileńszczyzny i do pracy dydaktycznej – pomagał przy ćwiczeniach i wycieczkach. Po dramatycznych przeżyciach wojennych, kiedy po ucieczce z wileńskiego getta uratował się dzięki pomocy koleżanek z uczelni, został profesorem Uniwersytetu Łódzkiego, twórcą łódzkiej szkoły geobotanicznej i jednym z czołowych polskich popularyzatorów nauki o roślinach.

Zakład Systematyki Roślin

Zakład zaczął funkcjonować w 1924 r. Działalność dydaktyczną rozpoczęto tutaj w trzecim trymestrze roku akademickiego 1923/24⁴⁸. Tematyka naukowa Zakładu obejmowała głównie mykologię, fitopatologię i cecidiologię. Prowadzono również eksploracje florystyczne i fitosocjologiczne dotyczące roślin naczyniowych i innych grup organizmów.

⁴⁶ LCVA, I Ab 152 – (Sprawozdanie z działalności Kierownika Zakładu Botaniki Ogólnej U.S.B. za rok ak. 1924/25).

⁴⁷ M. Oszurkówna, *Wpływ czynników zewnętrznych na skrócenie okresu spoczynkowego cebulek Oxalis Deppei Lodd*, „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wydział nauk matematycznych i przyrodniczych” 1929, t. 5, s. 195–209.

⁴⁸ LCVA, I Ab 391 – (Sprawozdanie z działalności Zakładu Botaniki Rolniczej USB w Wilnie z roku 1924go).

Il. 2. Józef Trzebiński (1867–1941).
Arch. PAN w Warszawie, Sygn. ZF,
XXIV–255

*Profesorowie Józef Trzebiński
i Franciszek Ksawery Skupieński*

Organizator Zakładu prof. Józef Trzebiński sprawował w latach 1924–1937 jego kierownictwo oraz dyrekcję Ogrodu Botanicznego⁴⁹. Należał do twórców polskiej fitopatologii i był uznanym mykologiem specjalizującym się w grzybach pasożytniczych. Wychowanek uniwersytetów w Warszawie i Krakowie, przebywał na uczelni w Lipsku, gdzie prowadził badania mykologiczne w pracowni klasyka fizjologii roślin Wilhelma Pfeffera (1845–1920), później zrobił doktorat pod kierunkiem profesora Edwarda Janczewskiego (1846–1918) na Uniwersytecie Jagiellońskim, w tej uczelni uzyskał również habilitację. Pracował w różnych instytucjach, odwiedził wiele krajów Europy oraz podróżował po Rosji zapoznając się ze stacjami ochrony roślin. Cieszył się dużym autorytetem w środowisku naukowym i rolniczym. W USB prowadził głównie badania mykologiczne i fitopatologiczne, a ponieważ dobrze znał rośliny wyższe, zajmował się również florystyką i fitosocjologią. W 1928 r. przy Zakładzie rozpoczął działalność prowadzoną przez Trzebińskiego Dział Mykologiczny kierowanej przez niego Stacji Ochrony Roślin w Wilnie. Stacja powstała w tym samym roku przy Wileńskim Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych, w 1933 r. przejęła ją Wileńska Izba Rolnicza. Trzebiński był kierownikiem Stacji prawdopodobnie do przejścia na emeryturę. Spośród asystentów Zakładu pracowała tam Nadzieja Rojecka (w latach 1932–1935) oraz praktykant bezpłatny Ryszard Kruszyński (1934–1939)⁵⁰. Pod kierunkiem profesora powstała tylko jedna praca doktorska. Irena Morawska-Boguszewska obroniła ją w 1933 r., na podstawie rozprawy z zakresu fitopatologii dotyczącej grzyba z grupy rdzy pasożytującego na lnieniu⁵¹.

Po przejściu profesora na emeryturę kierownictwo Zakładu i Ogrodu Botanicznego objął Franciszek Ksawery Skupieński (1888–1962), mykolog i badacz szluzowców, mianowany profesorem nadzwyczajnym 14 września 1937⁵², i pozostał

⁴⁹ LCVA, VII B 57 – Protokoły Rady Wyd. Mat.-Przyr. 1923/24 (Protokół nr 19 posiedzenia Rady Wyd. Mat.-Przyr. USB z dnia 7 kwietnia 1924 roku, p. 7) – „W sprawie Ogrodu Botanicznego dziekan wnosi przekazanie Ogrodu Botanicznego prof. Józefowi Trzebińskiemu od dnia 1 V 1924 roku. – Uchwalono jednomyślnie”.

⁵⁰ T. Majewski, *Dzieje poznania chorób roślin w Polsce...*, s. 120.

⁵¹ LCVA, 6(VII)B 105 –teczka doktorska.

⁵² LCVA, Franciszek Skupieński –teczka osobowa [bez sygnatury].

na tych stanowiskach do likwidacji USB w 1939 r. Studiował w Paryżu na Sorbonie, gdzie uzyskał doktorat. Był doświadczonym dydaktykiem, pracował wcześniej w Uniwersytecie Warszawskim (gdzie uzyskał habilitację) i na Politechnice Warszawskiej. W USB zajmował się ekologią śluzowców, a także w aspekcie praktycznym organizmami niszczącymi drewno, głównie grzybami⁵³.

Asystenci

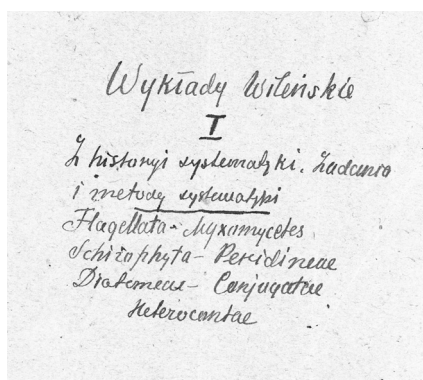
W latach 1924–1939 pracowało tu od 1 do 4 asystentów rocznie, łącznie co najmniej 10 osób: Witold Sławiński (zatrudniony w latach 1923–1925, zaangażowany przed rozpoczęciem działalności Zakładu), Zofia Fiedorowiczówna (1924–1928/1929), Henryk Rylski (1924/1925–1926/1927), Irena Sokołowska-Rutkowska (1925–1929/1930), Irena Morawska-Boguszewska (1926 i 1930/1931–1935), Antoni Zieliński (1928/1929), Andrzej Michalski (1930–1939, który od 1936 r. był także inspektorem czyli głównym ogrodnikiem Ogrodu Botanicznego), Nadzieja Rojecka (1931–1939 również sezonowy asystent w Stacji Ochrony Roślin w Wilnie), Ryszard Kruszyński (1935/1936–1939 asystent wolontariusz, zatrudniony w Stacji Ochrony Roślin w Wilnie), Irena Michalska (Malinowska) (1935–1939).

Zajęcia dydaktyczne

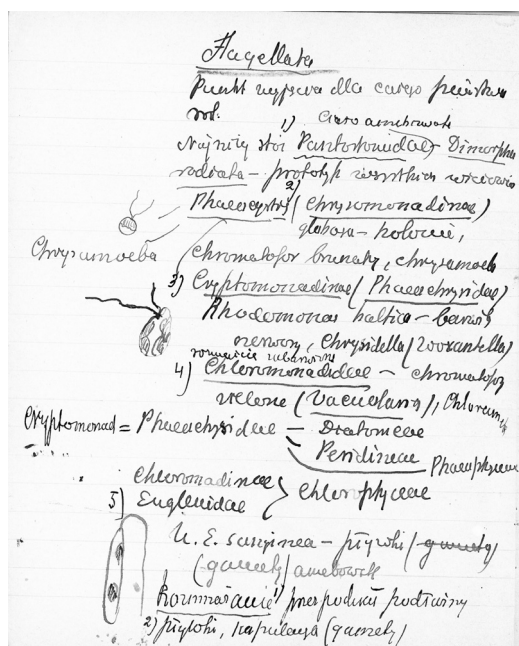
W Zakładzie Systematyki Roślin prof. Trzebiński prowadził zajęcia z botaniki ogólnej (w porównaniu z kursem Wiśniewskiego była to część obejmująca szczegółową systematykę roślin kwiatowych i zarodnikowych) ponadto z fizjologii (kurs odbywał się w niektórych latach równocześnie z wykładem Wiśniewskiego, ale obejmował inne zagadnienia) – świadczy o tym wpis do indeksu studenckiego Nadziei Rojeckiej. Oprócz tego Trzebiński wykładał ekologię, geografę roślin oraz fitopatologię⁵⁴. W roku akademickim 1924/25 rozpoczął wykłady dla przyrodników z botaniki ogólnej (rośliny kwiatowe), a także kursy dotyczące roślin zarodnikowych i biologii roślin. Ponadto dla farmaceutów zaczął wykład z systematyki roślin, a na Studium Rolniczym – kursy na temat roślin kwiatowych i patologii roślin (fitopatologii). W ciągu trzynastoletniej pracy nauczyciela akademickiego na USB aktywność Trzebińskiego była ogromna (zob. *Aneks*). Oprócz klasycznych, wykładanych od dawna przedmiotów, takich jak systema-

⁵³ LCVA, 1 (I Bb) 775 (teczka osobowa Franciszka Ksawerego Skupieńskiego), A 14 523 (teczka osobowa) oraz teczka osobowa bez sygnatury; S. Konarski, *Franciszek Ksawery Skupieński (Pumski) (1888–1962)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. H. Markiewicz, Kraków, 1997–1998, t. 38, s. 515–516; WG [Wanda Grębecka], *Skupieński Franciszek Ksawery (21 XI 1888, Tum k. Łęczycy – 26 VI 1962, Łódź)*, [w:] *Polski wkład w przyrodznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych w Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, red. naukowa B. Orłowski, Warszawa 2015, Tom IV S-Z, s. 72.

⁵⁴ Na podstawie [Spisów wykładów].

Il. 3 i 4. Notatki J. Trzebińskiego do wykładu z systematyki roślin, przed 1939 r. Arch. PAN w Warszawie, Materiały Józefa Trzebińskiego, Sygn. 105

tyka czy fizjologia roślin, znajdujemy tu specjalności stosunkowo nowe, wydzielone pod koniec XIX w., jak ekologia czy fitosocjologia (na początku XX w.) wchodzące dopiero do uniwersyteckiego nauczania. Trzeba wspomnieć, że prof. Trzebiński miał szeroką wiedzę w tym zakresie, ponieważ był wraz z Edwardem Strumpfem (1873–1901) autorem tłumaczenia klasycznego dzieła pioniera ekologii i fitosocjologii Eugeniusa Warminga (1841–1924) *Zbiorowiska roślinne* (1900)⁵⁵, którego edycje ukazały się w wielu językach⁵⁶. Specjalnością wyodrębnioną dawno, ale stopniowo wprowadzaną do nauczania na poziomie uniwersyteckim była fitopatologia (Trzebiński był jej współtwórcą na gruncie polskim) – trudna, wymagająca umiejętności widzenia w przyrodzie roślin porażonych np. pasożytniczymi grzybami, a następnie prowadzenia hodowli laboratoryjnych zebranego materiału i fachowego oznaczenia. Uczenie prowadzenia badań z tego zakresu należało do rzadkości, zwłaszcza w Polsce. Dużą popularnością cieszyły się wykłady. Na zajęcia prowadzone dla rolników przychodzili nie tylko studenci, ale też wzbudzały „zainteresowania rolników wileńskich teoretyczną stroną rolnictwa, co wyraziło się w licznym udziale społeczeństwa wileńskiego

⁵⁵ E. Warming, *Zbiorowiska roślinne. Zarys ekologicznej geografii roślin*, z wyd. niem. Emila Knoblauch'a przeł. z upoważnienia aut. Edward Strumpf i Józef Trzebiński, Warszawa 1900, ss. XV + 1 nlb. + 450 + 1 nlb.

⁵⁶ K. Mägdefrau, *Historia botaniki...*, s. 274.

L. porz. *101. A. II* Półroczcie *Trimester I* roku akademickiego 19*24/25*

Wykłady i nazwiska docentów	Liczba godzin tygodnia	Poświadczenie kwestora względem zgłoszenia się i uiszczenia opłaty czesnego lub uwolnienia od tejże	Poświadczenie docentów		UWAGI
			za uczeń dokonał wpisu	za uczeń uczęszczał na wykłady	
<i>Mikrokrytalografia</i> <i>pr. dr. St. Bakałowki</i>	<i>2</i>		<i>Baran</i>		
<i>Geologia fizyczna</i> <i>pr. J. Żukarskiego</i>	<i>2</i>		<i>J. Lopus</i>		
<i>Epoka lodowca</i> <i>pr. dr. Br. Rydzewski</i>	<i>4</i>		<i>M. Rydzewski</i>		
<i>Fizjologia roślin u</i> <i>Capita selecta</i> <i>Pr. dr. W. Wisniewski</i>	<i>1</i>	<i>1.11.24</i>	<i>P. Wiśniewski</i>		
<i>Fizjologia roślin</i> <i>pr. dr. Trzebiński</i>	<i>3</i>		<i>Trzebiński</i>		
<i>Desady</i> <i>dr. Prüffler</i>	<i>3</i>		<i>Prüffler</i>		
<i>Anatomia</i> <i>porównawcza</i> <i>dr. W. Rydzewski</i>	<i>2</i>		<i>Rydzewski</i>		

Il. 5. Strony z indeksu Nadziei Rojeckiej (słuchaczki nadzwyczajnej USB) z podpisami profesorów P. Wiśniewskiego i J. Trzebińskiego, 1924/25. Arch. PAN w Warszawie, Sygn. III-230, j. 72

na wykładach akademickich⁵⁷. Ważnym osiągnięciem profesora było wydanie podręcznika z fitopatologii⁵⁸. O Trzebińskim – dydaktyku wypowiadał się Mowszowicz:

Profesor Trzebiński czytał swoje wykłady, ale to nie przeszkadzało słuchaczom odbierać umiejętnie i interesująco podaną tematykę, poruszającą najnowsze osiągnięcia i postępy odpowiednich gałęzi botanicznych⁵⁹.

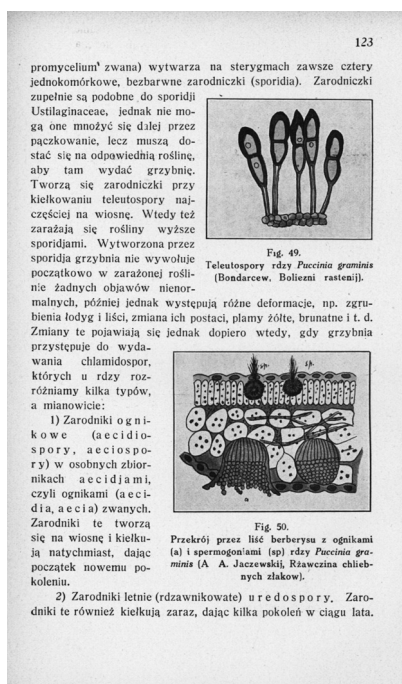
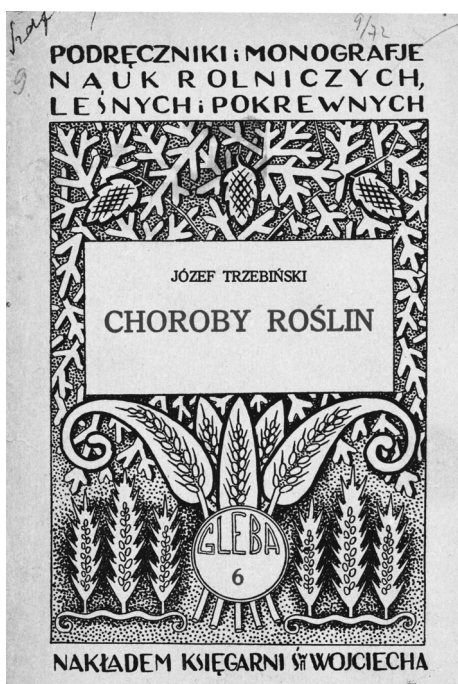
Wspominała go również Irena Rutkowska (Sokołowska-Rutkowska):

[...] profesor Trzebiński był nie tylko wybitnym naukowcem, był również człowiekiem o wielostronnych zainteresowaniach, szerokich horyzontach i głębokiej kulturze wewnętrznej, był profesorem, który swym taktem,

⁵⁷ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 293.

⁵⁸ J. Trzebiński, *Choroby roślin. (Ogólna fitopatologia). Z licznymi rysunkami*, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1930, ss. 278. (ser.: Podręczniki i monografie nauk rolniczych, leśnych i pokrewnych, t. VI).

⁵⁹ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 109.

Il. 6 i 7. J. Trzebiński – podręcznik fitopatologii *Choroby roślin*: okładka, strona 123

bezinteresownością i wielką życzliwością dla ludzi stwarzał wyjątkowo sprzyjającą atmosferę do pracy. Wysyłając nas w teren zwykł mówić: „Proszę teraz czytać z żywej księgi przyrody”⁶⁰.

Następca Trzebińskiego Franciszek Ksawery Skupieński, prowadził zajęcia przez dwa lata, kontynuując najważniejsze nauczane wcześniej przedmioty. Według Mowszowicza:

[...] jako wykładowca prof. Skupieński odznaczał się wysokimi walorami pedagogicznymi, troszczył się bowiem o wartościową treść wykładu, ujętą w piękną formę językową. [...] odbywał też i prowadził wycieczki do Zielonych Jezior. [...] Prof. Skupieński ilustrował swoje wykłady własnymi, bardzo starannie wykonywanymi rysunkami. Przez długie godziny pozostawały na tablicy te precyzyjne rysunki, stanowiące przedmiot ogólnego podziwu i zainteresowania jego licznych słuchaczy⁶¹.

⁶⁰ I. Rutkowska, *Józef Trzebiński*, „Wiadomości Botaniczne” 1974, t. 18, z. 4, s. 240.

⁶¹ J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 112; J. Mowszowicz, *Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkiej wyższej uczelni*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1968, Ser. B, z. 14, s. 234.

W Zakładzie prowadzono ćwiczenia z kilku przedmiotów: z botaniki ogólnej, systematyki roślin kwiatowych, morfologii i systematyki roślin zarodnikowych, ekologii, półdienne *practicum* botaniczne, pracownię dla magistrantów oraz wycieczki. Uczestniczyli w nich przyrodnicy i rolnicy, dla których urządzano również ćwiczenia z fitopatologii. O szczegółowym przebiegu zajęć mówią niektóre sprawozdania kierownika Zakładu, np. z roku akademickiego 1926/27, które pokazuje warsztat prowadzenia ćwiczeń, zaplanowanych w sposób wzorcowy, wymienia też tematy prac magisterskich:

Pracownia botaniczna dla zaawansowanych (półdienne *practicum* botaniczne). Słuchacze obowiązani byli oznaczyć, wyrysować i opisać 30 gatunków kwiatowych (okazy zielnikowe) i około 50 gatunków zarodnikowych, prócz tego uczyli się przyrządzania pożywek i otrzymywania czystych hodowli grzybków. *Practicum* to odrabiała 12 osób. Po przerobieniu *practicum* trzy osoby otrzymały tematy do opracowania jako rozprawę magisterską, a mianowicie: 1. Irena Sokołowska – Flora pewnego szczytku puszczy Rudnickiej. 2. Helena Krzyżanowska – Zespoły roślinne okolic Święcian. 3. Irena Morawska – Rozwój i ekologia grzybka *Septoria Lycopersici*⁶².

Niektóre prace magisterskie ukazały się w druku. Dużą rolę w praktycznym poznawaniu roślin różnych grup i grzybów odgrywały wycieczki botaniczne, zwykle w okolice Wilna, które wpływały także na zacieśnianie więzi między studentami a prowadzącymi. Mniejsze grupy osób jechały ogrodowym wozem zaprzężonym w parę koni. W sprawozdaniach Zakładu zachowały się wzmianki o niektórych wyjazdach, jak na przykład tym w roku akademickim 1929/30:

Wycieczki botaniczne. Ze słuchaczami 1-go roku odbywały się wycieczki botaniczne w III trym. co sobota (4 godz.) w okolice Wilna. Uczestniczyło w każdej wycieczce przeciętnie 70 osób. Dla słuchaczy starszych kursów odbyła się jedna wycieczka do Ogrodu Botanicznego na Zakrecie oraz dalsza wycieczka (w końcu czerwca) do Brasławia i Opsy. W wycieczce tej wzięło udział 9 osób. Podobne wycieczki odbyły się w czerwcu do Świtezi i we wrześniu nad jezioro Narocz w roku ubiegłym⁶³.

W sprawozdaniu rocznym Zakładu za rok akademicki 1936/37 prof. Trzebiński przygotowujący się do przejścia na emeryturę podał dane liczbowe dotyczące jego pracowni od roku 1924: „Wykonano w Zakładzie prac magisterskich

⁶² LCVA, I Ab 391 – (Sprawozdanie z działalności Zakładu systematyki roślin z roku akademickiego 1926/27).

⁶³ LCVA, VII B 52 – (Sprawozdanie z działalności Zakładu Systematyki Roślin USB z roku akad. 1929/30).

– 39, rozpraw nauczycielskich – 7, wydrukowano prac – 18. [...] większość prac dotyczy fitosocjologii (39%), pozostałe dotyczą mikologii, zoocecydii, glonów i mchów⁶⁴.

Ogród Botaniczny

Ogrody botaniczne – „żywe muzea flory świata”, a zarazem „żywe sale wykładowe”, pełnią funkcje naukowe, dydaktyczne i społeczne, a także cieszą się na ogół dużą popularnością wśród mieszkańców. Zakładane w niektórych europejskich uniwersytetach w epoce renesansu, stały się od czasów Linneusza niezbędnymi elementami organizacji ośrodków botanicznych. Ogród dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, założony w centrum miasta w 1781 r. (czynny od 1782 r.) przez Jana Emanuela Giliberta, został przeniesiony przez Stanisława Bonifacego Jundziłła na większy teren nad rzekę Wilenkę, do dzielnicy Sorokiszki, gdzie rozwinął się znakomicie. Funkcjonował do 1842 r., kiedy został zlikwidowany przez rosyjskie władze.

W 1919 r., kiedy Piotr Wiśniewski zaczął organizację botaniki w odrodzonym Uniwersytecie, obszar ten był już niedostępny, dlatego zdecydowano się na nową lokalizację⁶⁵. Była to ok. 2-hektarowa działka położona na Zakrecie w zakolu rzeki Wilii⁶⁶. Tworzyła część większego obszaru zajętego częściowo przez folwark, oddany do dyspozycji uczelni. Organizatorem i pierwszym dyrektorem był od 1 czerwca 1920 Piotr Wiśniewski, który zrezygnował z tej funkcji od 1 listopada 1923⁶⁷ z powodu ciągłych trudności budżetowych. Kierowanie placówką przejął wówczas na krótko dziekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Edward Bekier (1883–1945), profesor Zakładu Chemii Fizycznej⁶⁸. Począwszy od 1 maja 1924 r.⁶⁹ funkcję tę sprawował przez 13 lat Józef Trzebiński, aż do przejścia na emeryturę z dniem 1 maja 1937 r. Jego następcą został Franciszek Ksawery Skupieński⁷⁰, który pozostał na stanowisku przez ostatnie dwa lata istnienia USB.

⁶⁴ LCVA, I Ab 391 – (Sprawozdanie z działalności Zakładu Systematyki Roślin USB za rok 1936/37).

⁶⁵ A. Zemanek, P. Köhler, *Historia Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Stefana...*, s. 307–308.

⁶⁶ P. Köhler, *Dawne ogrody botaniczne Wilna...*, s. 144–147.

⁶⁷ LCVA, VII B 56 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1922/23 (Protokół nr 16 posiedzenia Rady Wydz. Mat.-Przyr. USB z dnia 24 kwietnia 1923 r., p. 5. Sprawa rezygnacji prof. Wiśniewskiego z kierownictwa Ogrodu Botanicznego).

⁶⁸ LCVA, VII B 57 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1923/24 (Protokół nr 4 posiedzenia Rady Wydz. Mat.-Przyr. USB z dnia 22 października 1923 roku, p. 7. Sprawa kierownictwa Ogrodu Botanicznego).

⁶⁹ LCVA, VII B 57 – (Protokół nr 19 posiedzenia Rady Wydz. Mat.-Przyr. USB z dnia 7 kwietnia 1924 roku, p. 7).

⁷⁰ LCVA, I Bb 775 – akta osobowe Franciszek Skupieński. S. Konarski, *Franciszek Ksawery Skupieński...*, s. 515–516.

Przez cały czas działalności dyrektorzy dysponowali szczupłym personelem⁷¹. Na stanowisku inspektora, którego zadaniem było projektowanie i kierowanie urządzaniem nowych działów, utrzymanie kolekcji roślin, a także prowadzenie wymiany nasion i przygotowywanie do druku ich spisów, pracował przez 17 lat (od 1919 r., oficjalnie zatrudniony od 1 marca 1920 do 31 lipca 1936) Konstanty Prószyński (Proszyński) (1859–1936)⁷². Jego następcą został Andrzej Michalski (1936–1939). Inspektor Prószyński – nieprzeciętny, wszechstronnie uzdolniony człowiek o barwnej osobowości, odegrał kluczową rolę w rozwoju tej placówki⁷³. Niegdyś bardzo bogaty właściciel ogromnego majątku ziemskiego, był znanym filantropem i przyrodnikiem-amatorem. Po utracie majątku został zatrudniony w Ogrodzie wileńskim, gdzie otrzymał mieszkanie, w którym, w nader skromnych warunkach, spędził wraz z rodziną resztę życia. Prowadził badania grzybów kapeluszowych, częściowo opublikowane. Utalentowany plastycznie, malował rośliny oraz opisywał po łacinie, którą biegle posługiwał się w mowie i piśmie. Obrazy te wykorzystywane były na wykładach i ćwiczeniach. W latach dwudziestych urządzano sukcesywnie działy: systematyki ogólnej, flory krajowej, sztuczną wydmgę z gatunkami siedlisk piaskowych⁷⁴, arboretum (drzew i krzewów), roślin uprawnych, ekologii roślin, alpinarium, torfowisko wysokie, a także roślin wodnych i błotnych, dla których zbudowano specjalne baseny. Szklarnia wznoszona etapami (1926–1929) służyła dla uprawy gatunków ciepłych stref klimatycznych. Od 1923/1924 r. wydawano katalogi oferujące do wymiany nasiona zebrane w ogrodzie lub w terenie, publikacje te przyczyniły się do nawiązania kontaktów z innymi placówkami w Polsce i za granicą.

Rola Ogrodu Botanicznego w dydaktyce i upowszechnianiu wiedzy przyrodniczej

Ogród był urozmaicony pod względem kompozycyjnym i zawierał działy odpowiadające analogicznym grupom roślinnym w innych placówkach tego typu. Działy te odzwierciedlały aktualne prądy w nauce i dydaktyce. Podstawową rolę w nauczaniu odgrywał dział systematyki ogólnej, na którym uprawiano przedstawicieli poszczególnych rodzin omawianych w czasie wykładów i ćwiczeń (rośliny były zgrupowane według aktualnie przyjętego systemu świata roślin). Atrakcyjność nauczania systematyki zwiększyła się po wybudowaniu szklarni,

⁷¹ Na podstawie [Składów USB].

⁷² LCVA, VII B 53 – (Protokół z 14. posiedzenia Rady Wyd. Mat.-Przyr. z dn. 28 lutego 1920 r.).

⁷³ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich*. 88. Konstanty Hektor Prószyński (Proszyński), „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 40–42.

⁷⁴ Na podstawie rocznych sprawozdań z działalności Ogrodu Botanicznego cytowanych wyżej. Wiadomości o kolekcji roślin podaje też B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 336–338 oraz J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 113.

gdzie eksponowano gatunki egzotyczne. Arboretum pozwalało na zapoznanie się z podstawowymi gatunkami drzew i krzewów rodzimych oraz uprawianych w Polsce, podczas gdy dział roślin uprawnych – z ważnymi gatunkami użytkowymi. Grupy pokazujące roślinność różnych typów siedlisk odzwierciedlały rozwój ekologii i fitosocjologii w nauce tego okresu. Materiały do wykładów i ćwiczeń pozyskiwano głównie z ogrodowych upraw. Z Ogrodu Botanicznego korzystały też częściowo jednostki o nastawieniu praktycznym: Zakład Ogólnej Uprawy Roli i Roślin oraz Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, przy czym ten ostatni posiadał odrębny Ogród Roślin Lekarskich znajdujący się również na Zakrecie. Zakres udostępniania zbiorów Ogrodu Botanicznego stopniowo wzbogacano, np. w roku akademickim 1930/1931:

Wileński Ogród Botaniczny dostarczał stale podobnie jak w latach ubiegłych roślin żywych do ćwiczeń i demonstracji z różnych działów botaniki na wykładach. Do Ogrodu Botanicznego odbywały się wycieczki słuchaczy grupami i pojedynczo. Zwiedzały Ogród szkoły i osoby prywatne. W miarę możliwości udzielano nasion i sadzonek innym ogrodom botanicznym przy Zakładach szkolnych w Wilnie i okolicy. Były także i zapotrzebowania z b. Kongresówki. W roku ubiegłym podobnie jak i w poprzednich zostały przeprowadzone w Ogrodzie Botanicznym badania i doświadczenia z dziedziny fitopatologii⁷⁵.

Ogród udostępniany był do zwiedzania uczniom, którzy mogli otrzymać do ogródków szkolnych żywe rośliny, nasiona oraz katalogi nasion. Udzielano też porad ogrodniczych różnym osobom.

Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich

W Zakładzie Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, oprócz prac z zakresu farmakognozji i fitochemii, publikowano opracowania dotyczące roślin leczniczych i innych użytkowych⁷⁶. Organizatorem Zakładu był Jan Muszyński (1884–1957) zatrudniony od 1 lipca 1921 r.⁷⁷ jako zastępca profesora, a od 9 lipca 1923 – jako profesor nadzwyczajny. Muszyński, już wtedy jeden z czołowych badaczy leków roślinnych, kierował Zakładem przez cały okres działalności USB⁷⁸.

⁷⁵ LCVA, VII B 52 (Sprawozdanie z działalności Ogrodu Botanicznego USB na folwarku Zakret od 1-go lipca 1930 roku do 1-go lipca 1931 r.).

⁷⁶ A. Magowska, *Badania leków roślinnych w II Rzeczypospolitej. Geneza, determinanty, problematyka i praktyka eksperymentalna*, Poznań 2001, s. 108–109, 160–161 i inne.

⁷⁷ LCVA, I Ab 56 – Wydział Mat.-Przyr. 1930/31 (Dziekanat Wydz. Mat.-Przyr. do Senatu Akademickiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno dnia 25 czerwca 1921).

⁷⁸ LCVA, 1 (I Bb) 755 (teczka osobowa Jana Muszyńskiego); Mowsz. [J. Mowszowicz], *Muszyński Jan Kazimierz (1884–1957)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 383–384; AT [Anna Trojanowska] *Muszyński Jan Kazimierz (3 VII 1884, Wólka Nosowska k. Białej Pod-*

Spośród asystentów zagadnieniami botaniki użytkowej zajmował się Waław Strażewicz (1889–1950), w przyszłości znany specjalista z zakresu zielarstwa i aktywny popularyzator. Pod kierunkiem Muszyńskiego uzyskał doktorat na USB, potem habilitował się na tej uczelni. W USB pracował od 20 września 1922 do 1937 r. jako inspektor Ogródu Roślin Lekarskich.

Profesor Muszyński prowadził wykłady m.in. z botaniki lekarskiej i hodowli roślin leczniczych, a w roku akademickim 1935/36 kurs „Historia fitoterapii i uprawy roślin leczniczych”. Wydał dwa podręczniki: do mikroskopowego rozpoznawania roślinnych surowców leczniczych (1926, wyd. 2. 1934) oraz z farmakognozji (1933)⁷⁹. Pod jego kierunkiem odbywały się ćwiczenia z botaniki lub botaniki lekarskiej oraz hodowli roślin leczniczych. Wiosną lub wczesnym latem organizowano wycieczki florystyczne⁸⁰. Jak wspominał później J. Mowszowicz:

Prof. Muszyński był gorącym entuzjastą badań naukowych, był fanatykiem wiedzy. Stąd wykłady jego były żywe i interesujące, dlatego też młodzież wypełniała po brzegi salę uniwersytecką, słuchając z wielką uwagą jego wykładów, aby słówka nie uronić z tego co powiedział nauczyciel. Prof. Muszyński darzył gorącą miłością młodzież, dla której był autorytetem, uosobieniem wiedzy i obowiązku⁸¹.

Ogród Roślin Lekarskich

W 1923 r. z inicjatywy J. Muszyńskiego urządzono Ogród Roślin Lekarskich⁸², którego inspektorem był w latach 1922–1937 Waław Strażewicz, a po jego odejściu Maria Dobrzyńska. Ogród obejmował powierzchnię ok. 3 ha i usytuowany był na Zakrecie w sąsiedztwie Ogródu Botanicznego. Utrzymywano tutaj dużą kolekcję roślin doświadczalnych⁸³, prowadzono krajową i międzynarodową wymianę nasion (wydawano ich katalogi), produkowano sadzonki roślin

laskiej – 28 IV 1957, Łódź), [w:] *Polski wkład w przyrodoznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych w Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, red. naukowa B. Orłowski, Warszawa 2015, t. III M-R, s. 147–149.

⁷⁹ J. Muszyński, *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*, Warszawa 1926, ss. 304 (ryc. XI + 95) + 2nlb + VII. Wyd. 2. 1934; J. Muszyński, *Farmakognozja*, oprac. i wyd. przez Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechja” Studentów U.S.B. w Wilnie na podstawie wykładów Jana Muszyńskiego, Pogoń, Wilno 1933, ss. 3 nlb. + 611.

⁸⁰ [Spisy wykładów].

⁸¹ J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 243.

⁸² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski U.S.B...*, s. 405.

⁸³ LCVA, I Ab 314 – [druk] W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933–1934 r. XV rok działalności Wydziału*, „Pamiętnik Wileńskiego Tow. Lekarskiego” 1934, r. X, z. 5–6, s. 22.

leczniczych, które były wysyłane na zamówienie⁸⁴. Przychodzili tu studenci botaniki i farmacji.

Zakład Chemii Rolnej i Mikrobiologii

Zakład został zorganizowany w 1920 r.⁸⁵ przez Stefana Bazarewskiego (1871–1939), bakteriologa, mikrobiologa gleby⁸⁶. Po jego przejściu na emeryturę, kierownictwo objął w 1937 r. Waclaw Moycho (1884–1965)⁸⁷, botanik, fizjolog, mikrobiolog, badacz m.in. wirusa mozaiki tytoniowej. Tematyka badawcza Zakładu dotyczyła głównie mikrobiologii gleby. Bazarewski prowadził wykłady z chemii rolnej, a także wybrane działy z mikrobiologii dla biologów. Moycho wykładał m.in. fizjologię roślin⁸⁸.

Muzea

Muzea zakładów botanicznych

W poszczególnych zakładach gromadzono zbiory naukowo-dydaktyczne określane czasem mianem muzeów, ponieważ wymagały specjalnej konserwacji i czasem miały niewielkie ekspozycje. Używane były do demonstracji w czasie wykładów w celu ilustracji omawianych problemów oraz na ćwiczeniach, zwłaszcza w semestrach zimowych, kiedy nie można było zbierać roślin w terenie. W Muzeum Zakładu Botaniki Ogólnej znajdowały się cenne zielniki historyczne pochodzące z dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i innych instytucji, zebrane m.in. przez Willibalda Bessera, Stanisława Batysa Gorskiego, czy Jana F. Wolfganga oraz współczesne gromadzone przez pracowników. Posiadano też tablice dydaktyczne z ilustracjami botanicznymi⁸⁹. Muzeum Zakładu Systematyki Roślin składało się z zielników, okazów suchych i zakonserwowanych w płynach oraz preparatów mikroskopowych. W 1922 r. profesor przywiózł z Puław pierwsze „próbki nasion i owoców, drzew i grzybów wyższych”. W późniejszych latach kolekcje wzbogacały się szybko, dzięki darom oraz zielnikom magistrantów, którzy przekazywali dokumentację prowadzonych prac. Oprócz roślin kwiatowych gromadzono znacznie rzadsze w tej części Europy herbaria grzybów oraz okazów

⁸⁴ LCVA, I Ab 152 – (Sprawozdanie za rok akademicki 1924/25. Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego USB).

⁸⁵ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 275.

⁸⁶ Mowsz. [J. Mowszowicz], *Bazarewski Stefan (1871–1939)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 62–63.

⁸⁷ P. Köhler, *Leksykon botaników polskich – 97. Waclaw Ludomir Moycho*, „Wiadomości Botaniczne” 2018, t. 62; Mowsz. [J. Mowszowicz], *Moycho Waclaw (1884–1965)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 382.

⁸⁸ [Składy USB].

⁸⁹ B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 332–333; J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 106–107.

Il. 8. „Kolekcja ziół ludowych Wileńszczyzny” – ekspozycja muzealna w Zakładzie Farmakologii i Hodowli Roślin Lekarskich w Kolegium Piłsudskiego, ok. 1930 r. Fot. B. Brudner. <https://www.facebook.com/photo?fbid=591026014308600&set=a.387001371377733> [dostęp: 27. 05.2020]

fitopatologicznych czyli zasuszonych roślin zaatakowanych przez grzyby, porostów oraz cecydów⁹⁰. W Zakładzie Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich znajdował się zbiór spreparowanych roślin wyeksponowany jako „Kolekcja ziół ludowych Wileńszczyzny”.

Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Stefana Batorego

Przed pierwszą wojną światową przy wileńskiej Bibliotece Publicznej istniało muzeum, zawierające liczne eksponaty, zarówno przyrodnicze, jak i archeologiczne, pochodzące częściowo z dawnej wszechnicy wileńskiej. Po wskrzeszeniu USB zostało zlikwidowane, a zbiory, mocno uszczuplone przez kolejnych okupantów Wilna, zostały przeniesione do różnych zakładów uniwersyteckich, m.in. wspomniane wyżej zielniki do Zakładu Botaniki Ogólnej. Muzeum otwarto w 1931 r. w dużej sali Collegium Czartoryskiego. Organizatorami byli: zoolog

⁹⁰ Na podstawie źródeł archiwalnych (zob. Aneks) oraz: J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 109, 111; B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy...*, s. 334–335.

dr Jan Prüffer (1890–1959)⁹¹, zastępca profesora, później profesor i kierownik Zakładu Zoologii oraz Muzeum Przyrodniczego, a także prof. Bronisław Rydzewski, kierownik Zakładu Geologii i Paleontologii USB. W urzędzaniu części botanicznej uczestniczył wolontariusz z Zakładu Botaniki Ogólnej Jakub Mowszowicz⁹². Ekspozycja botaniczna była skromna – zawierała materiały zebrane przez tego badacza do pracy doktorskiej, m.in. mchy, wątrobowce i porosty pochodzące z Gór Ponarskich koło Wilna. Okazy te zostały wyeksponowane w specjalnych szafach i witrynach. W gablotach, obok zasuszonych okazów, znajdowały się barwne rysunki wykonane przez rysowniczkę Eugenię Kowalską⁹³.

Upowszechnianie wiedzy przyrodniczej

Szerzenie wiedzy przyrodniczej w społeczeństwie było ważnym polem aktywności botaników, którzy publikowali popularnonaukowe książki, artykuły w prasie (łącznie wydali ok. 200 takich prac), wygłaszali referaty w wielu gremiach, organizowali konferencje i kursy różnego typu. Zakładem łączącym działalność naukową, edukację i popularyzację był Ogród Botaniczny. Badaniom i popularyzacji roślin użytkowych, zwłaszcza leczniczych służył Ogród Roślin Lekarskich. Dla praktyki rolniczej niezastąpione znaczenie miał Oddział Mykologiczny Stacji Ochrony Roślin. Śledząc koleje życia i działalności twórczej wileńskich botaników, zwłaszcza kierowników zakładów wykształconych w czołowych ośrodkach krajowych i zagranicznych, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że poświęcili własne zainteresowania teoretyczne dla realizacji idei służby społeczeństwu. Upowszechnianiem farmacji i ziołolecznictwa zajmowali się Jan Muszyński i Wacław Strażewicz, wiedzą o roślinach kwiatowych – Jakub Mowszowicz, który swą działalność na tym polu rozwinął po wojnie. Do najwybitniejszych popularyzatorów fitopatologii i mykologii należał Józef Trzebiński. Ogłosił kilkadziesiąt artykułów, które znacznie przyczyniły się do upowszechnienia wiedzy o naukowych podstawach sposobów walki z chorobami roślin uprawnych w Polsce. O tym, że był nie tylko przyrodnikiem, ale i humanistą, świadczy fragment dziennika, w którym notuje swoje impresje o drzewach:

Wieczorem zagłębiałem się w tajniki budowy iglastych — brak planu w organizacji tych roślin, co tworzą tak poważne i ponure lasy, i systematyka zawiła, ale w zachowaniu i w pokroju tyle powagi, spokoju i melancholii. To nie hałaśliwa gromada okrytonasiennych, lecz jakieś zadziwienie i głębokie zastanowienie się nad niezgłębioną zagadką bytu. Melancholia

⁹¹ M.Gr. [Melityna Gromadska], *Prüffer Jan (1890–1959)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 435–436.

⁹² J. Mowszowicz, *Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkich...*, s. 244.

⁹³ J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 115–116.

podobna cechuje też i starsze grupy okrytonasiennych (lasy liściaste na Północy), choć już nie tak beznadziejna” (przed 1939 r.)⁹⁴.

Wileńska szkoła botaniczna

W biologii drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w. dużą rolę odgrywały szkoły naukowe działające w uniwersytetach. Były to na ogół zakłady z pracownikami kierowanymi przez profesorów – mistrzów, często wybitnych uczonych wychowujących nowe generacje badaczy, którzy kontynuowali i rozwijali badania swych nauczycieli. W botanice do najsławniejszych należała m.in. szkoła Antona de Bary’ego (1831–1888) – współtwórcy mykologii, pracującego na uniwersytetach w Halle i Strasburgu, a także Karla Goebła (1855–1932) – morfologa porównawczego, pioniera ekologii, twórcy szkoły badawczej na uniwersytecie w Monachium⁹⁵. Założyciele dwóch botanicznych katedr USB byli uczniami organizatorów polskich szkół naukowych, uczniów wspomnianych niemieckich botaników. Józef Trzebiński był w młodości asystentem Edwarda Janczewskiego – profesora w Uniwersytecie Jagiellońskim, m.in. systematyka i mykologa wywodzącego się ze szkoły A. de Bary’ego. Piotr Wiśniewski pracował i doktoryzował się na Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem Mariana Raciborskiego (1863–1917), wszechstronnego badacza, m.in. mykologa, ucznia K. Goebła. Obydwaj profesorowie wileńscy odwiedzili wiele innych sławnych szkół naukowych za granicą, byli wybitnymi nauczycielami. Mieli więc wszelkie dane, żeby stworzyć w USB własne, prężne szkoły badawcze. Zorganizowali pracownie naukowe, w których sami prowadzili badania wysoko oceniane przez specjalistów. Wypromowali jednak niewielu doktorów, co wynikało m.in. z dużego obciążenia dydaktycznego asystentów. Biograf Wiśniewskiego, Adam Paszewski⁹⁶ pisze, że był on twórcą wileńskiej szkoły botanicznej. Wydaje się, że znacznie słuszniejsze jest potraktowanie określenia „wileńska szkoła botaniczna” w sensie dydaktycznym i uznanie za jej twórców zarówno Wiśniewskiego, jak i Trzebińskiego.

Obydwaj wychowali kilkanaście roczników studentów, wśród których kilkudziesięciu wykonało pod ich kierunkiem prace magisterskie z botaniki. Niektórzy prowadzili później badania naukowe, ale w niewielkim stopniu kontynuowali prace swoich mistrzów. Za cechy tak ujętej botanicznej szkoły wileńskiej można uznać: dużą rolę praktycznego nauczania w laboratorium i w terenie, wysoki poziom prac magisterskich, które były opracowaniami naukowymi, wreszcie atmosfera wzajemnej solidarności i życzliwości, która po części płynęła z oddziaływania osobowości profesorów.

⁹⁴ Archiwum PAN w Warszawie – F. XXIV–255.

⁹⁵ A. Zemanek, *Geneza krakowskich botanicznych szkół naukowych...*, s. 27–28.

⁹⁶ A. Paszewski [A. Pasz.], *Wiśniewski Piotr (1884 [sic! Powinno być: 1881] –1871)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 578.

Piotr Wiśniewski

Józef Trzebiński

Irena Michalska (Malinowska) – A
Andrzej Michalski – B

Jakub Mowszowicz
Helena Peksza (z d. Korwin-Kurkowska)

Stefan Kownas – 1
Anna Niekrasz – 2
Nadzieja Rojecka – 3
Antonina Sienicka – 4
Kazimiera Wilczyńska (Urbanowiczówna)

Irena Sokółowska-Rutkowska – Warszawa
Witold Sławiński

Zofia Fiedorowiczówna – ?
Ryszard Kruszyński (zm. 1940)
Maria Oszurkówna (Bagieńska) – ?
Irena Morawska-Boguszewska – ?
Anna Przewłocka (Moksiewiczówna) – ?
Irena Renigerówna – ?
Czesława Rudnicka – ?
Henryk Ryłski – ?
Bronisław Szakien (zm. 1938)
Antoni Zieliński – ?

Bydgoszcz

Łódź: UŁ

Toruń: UMK

A - Instytut Fizjologii
i Żywienia Zwierząt PAN
B - PINGW, IOR

1 - Szczecin: WSR
2 - Łódź: UŁ
3 - Puławy: PINGW
4 - Szczecin: WSR

Poznań: UP, Warszawa: Polit. War.,
Lublin: UMCS, Białystok: AM

II. 9. Wileńska szkoła botaniczna P. Wiśniewskiego i J. Trzebińskiego – schemat. Nazwiska uczniów i miejsca ich pracy w Polsce po II wojnie światowej. Znakiem zapytania zaznaczono nazwiska osób, których dalsze losy są nieznane.

Patriotyczna atmosfera panująca na wileńskiej wszechnicy sprawiła, że po zamknięciu uniwersytetu przez władze litewskie, profesorowie i ich uczniowie podjęli od razu w 1939 r. tajne nauczanie, jako pierwsi spośród uczelni Drugiej Rzeczypospolitej. USB był też jednym z tych uniwersytetów polskich, który kontynuował najdłużej tajną działalność dydaktyczną⁹⁷. Prowadzono w ukryciu zajęcia nie tylko dla studentów, ale również i dla uczniów szkół średnich – działał bowiem tzw. Uniwersytecki Ośrodek Tajnego Nauczania Szkolnictwa Średniego⁹⁸. Wśród nauczycieli w szkołach różnego typu byli botanicy, m.in. Stefan Kownas⁹⁹,

⁹⁷ L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, t. 38, nr 4, s. 71–118; L. Zasztowt, *Alama Mater Vilnensis Clandestina (1939–1945)*, „Lithuania” 1994 (druk: 1995), z. 4, s. 104–119.

⁹⁸ L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego...*, s. 102.

⁹⁹ Tamże, s. 101, 104; P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 86. Stefan Apoloniusz Kownas*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 32–36.

Andrzej Michalski¹⁰⁰, Anna Niekrasz¹⁰¹, Helena Peksza¹⁰², Antonina Sienicka¹⁰³, a także Jakub Mowszowicz, który działał na terenie wileńskiego getta¹⁰⁴.

Podsumowanie

Krótki okres funkcjonowania Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie można nazwać czasem heroicznym, ponieważ organizatorzy i późniejsi pracownicy musieli się zmagać z wieloma trudnościami, od politycznych, poprzez personalne, do finansowych. Mimo to osiągnęli wiele, zwłaszcza w dydaktyce i popularyzacji nauki, a rozwój ich działalności można streścić w następujących punktach:

1. Zorganizowano podstawy działalności dydaktycznej i naukowej w następujących zakładach: Zakład Botaniki Ogólnej (1919), Zakład Systematyki Roślin (1924), Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich (1921), Zakład Chemii Rolnej i Mikrobiologii (1920) oraz Ogród Botaniczny (1919–1920), Ogród Roślin Lekarskich (1923), a także Muzeum Przyrodnicze (1931).

2. W USB pracowało 28 badaczy roślin (w większości krótko zatrudnionych asystentów prowadzących ćwiczenia). Największą rolę w dydaktyce odegrali kierownicy zakładów: Jan Muszyński (1884–1957) – farmaceuta i botanik; Franciszek Ksawery Skupieński (1888–1962) – mykolog, badacz śluzowców, Józef Trzebiński (1867–1941) – mykolog i fitopatolog oraz Piotr Wiśniewski (1881–1971) – fizjolog i anatom roślin.

3. Na wysokim poziomie stało nauczanie botaniki, ponieważ profesorowie, wykształceni w czołowych uczelniach europejskich, byli jednocześnie wybitnymi dydaktykami. Prowadzili wykłady m.in. z botaniki ogólnej, morfologii i anatomii, systematyki, a także z fizjologii roślin, fitogeografii, ekologii i fitopatologii (ten ostatni przedmiot należał do rzadko wykładanych). Dzięki ćwiczeniom laboratoryjnym oraz wycieczkom florystycznym studenci uzyskiwali szeroką wiedzę o roślinach, a prace magisterskie miały charakter opracowań naukowych, z których najlepsze ukazywały się w druku. Wydane zostały ważne uniwersyteckie podręczniki: J. Muszyńskiego – do mikroskopowego rozpoznawania roślin-

¹⁰⁰ L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego...*, s. 112.

¹⁰¹ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 87. Anna Niekrasz*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2 s. 37–39.

¹⁰² J. Mowszowicz, *Helena Peksza (13 III 1900 – 4 I 1971). Wspomnienie pośmiertne*, „Acta Universitatis Lodzianis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Botanica” 1976, ser. II, t. 8, s. 149–150.

¹⁰³ L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego...*, s. 101, 117; P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 89. Antonina Saturnina Lucyna Sienicka*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 43–46.

¹⁰⁴ J. Mowszowicz, *Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkich...*, s. 24.

nych surowców leczniczych (1926, wyd. 2. 1934) i z farmakognozji (1933) oraz J. Trzebińskiego z fitopatologii (1930).

4. Wykształciło się tutaj kilkanaście roczników biologów (ok. 2000 osób), w tym kilkudziesięciu botaników, z których liczni współtworzyli naukę polską i nauczanie młodzieży następnych generacji. Można ich nazwać wychowankami wileńskiej szkoły botanicznej.

5. Bardzo aktywnie upowszechniano w społeczeństwie naukową wiedzę z zakresu biologii, zwłaszcza botaniki. Do najaktywniejszych popularyzatorów nauki należeli: Jakub Mowszowicz, Jan Muszyński, Waław Strażewicz i Józef Trzebiński. Drukowali oni popularne artykuły i książki, wygłaszali wykłady, organizowali kursy dla szerokiej publiczności, udzielali porad botaniczno-rolniczych, oprowadzali wycieczki po Ogrodzie Botanicznym.

6. Można przypuścić, że działalność botaników wileńskich przyczyniła się w pewnym stopniu do podniesienia w społeczeństwie poziomu wiedzy biologicznej oraz naukowego podejścia do uprawy roślin.

7. W powojennej Polsce przetrwało przez długie lata duchowe dziedzictwo tej szkoły wśród absolwentów USB i ich uczniów.

Co pozostało z działalności botaników z USB?

Uniwersytet Stefana Batorego został zlikwidowany w 1939 r. jako polska uczelnia, a środowisko botaników uległo rozproszeniu. Wielu z nich przeniosło się po II wojnie światowej do Polski. Absolwenci USB (kilkanaście roczników studentów biologii) znalazło zatrudnienie w szkołach i służbach ochrony przyrody, a także na etatach samodzielnych lub pomocniczych pracowników nauki na różnych uczelniach. Niektórzy uczestniczyli w zakładaniu oddziałów Polskiego Towarzystwa Botanicznego (PTB) i innych towarzystw naukowych, a także w nauczaniu nowych pokoleń przyrodników, gotowych na podjęcie badań i walki o ochronę przyrody rodzinnego kraju. Kilku uczonych uczestniczyło w organizacji nowych uczelni – w Bydgoszczy, Lublinie, Łodzi, Poznaniu i Szczecinie. W tworzeniu zakładów botanicznych, biologicznych i farmaceutycznych Uniwersytetu Łódzkiego wzięli udział: Waław Moycho, Jakub Mowszowicz, Jan Muszyński i Franciszek Ksawery Skupieński. Piotr Wiśniewski raz jeszcze organizował botanikę od podstaw w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Współorganizatorem Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie był Stefan Kownas. Witold Sławiński był profesorem różnych uczelni w Lublinie, Warszawie i Białymstoku, Irena Michalska (Malinowska) pracowała na stanowisku profesora jednej z placówek Polskiej Akademii Nauk w Bydgoszczy.

Część materialnego dziedzictwa Uniwersytetu Stefana Batorego przetrwała w Wilnie w litewskim uniwersytecie Vilniaus Universitetas. W Herbarium zachowały się zielniki zgromadzone przez polskich botaników (kilkadziesiąt tysięcy arkuszy). Zakonserwowany materiał biologiczny w postaci zasuszonych roślin

może służyć w przyszłości badaczom wielu specjalności. Unikatowym dokumentem jest duży zespół obrazów roślin namalowanych przez Konstantego Prószyńskiego – przedstawienia kilkuset gatunków – zachowany w Herbarium oraz w dzisiejszym Ogrodzie Botanicznym. Stary Ogród Botaniczny USB jest dzisiaj jednym z oddziałów współczesnego litewskiego Vilniaus Universiteto Botanikos Sodas, którego centrum zostało przeniesione do Kairėnai.

Wśród dawnych pracowników i studentów Uniwersytetu Stefana Batorego zachowała się przez długie lata pamięć o czasach wileńskich – kultywował ją szczególnie i przekazywał następnym pokoleniom Jakub Mowszowicz. Na zakończenie warto przytoczyć jego słowa:

Pragnąłem wspomnieć też o tych, których cechowała bezgraniczna i ofiarna służba dla nauki, którzy z pełnym poświęceniem budzili u swoich uczniów zamiłowanie do nauk przyrodniczych i botaniki w szczególności. Wielkie umiłowanie i głęboką wdzięczność mam dla moich mistrzów i nauczycieli, którzy dali mi podstawy do dalszych poszukiwań naukowych. Dziwnym zbiegiem okoliczności mogłem ich naśladować, zakładając fundamenty Katedry i Zakładu Systematyki Roślin w nowo powstałym Uniwersytecie Łódzkim¹⁰⁵.

Pracownicy dydaktyczni USB zaangażowani w nauczanie botaniki

Spis skrótów:

AM – Akademia Medyczna

Ces. UW – Cesarski Uniwersytet Warszawski

IOR – Instytut Ochrony Roślin

PINGW – Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego

PW – Politechnika Warszawska

SGGW – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

UJ – Uniwersytet Jagielloński

ULw – Uniwersytet Lwowski

UŁ – Uniwersytet Łódzki

UMCS – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

UMK – Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

UP – Uniwersytet Poznański

USB – Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie

UW – Uniwersytet Warszawski

WSR – Wyższa Szkoła Rolnicza

¹⁰⁵ J. Mowszowicz, *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 119.

Stefan Bazarewski (1871–1939) – absolwent Instytutu Politechnicznego w Rydze, 1906 doktorat na uniwersytecie w Getyndze. W l. 1919–1931 na USB; od 1920 jako profesor nadzwyczajny chemii rolnej i mikrobiologii. W l. 1927–1931 kierownik Studium Rolniczego USB¹⁰⁶.

Zofia Fiedorowiczówna (może 1895–1983?) – W l. 1924–1929 młodsza asystentka w Zakładzie¹⁰⁷ Systematyki Roślin USB¹⁰⁸. Brak innych informacji.

Stefan Kownas (1898–1978) – W l. 1938–1939 asystent wolontariusz w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB. Po II wojnie światowej profesor WSR w Szczecinie¹⁰⁹.

Ryszard Kruszyński (1908–1940) – W l. 1935–1939 asystent wolontariusz w Zakładzie Systematyki Roślin USB, zatrudniony również w Stacji Ochrony Roślin w Wilnie. Zginął zamordowany przez NKWD w Charkowie wraz z innymi więźniami Starobielska¹¹⁰.

Irena Michalska (Malinowska) (1910–2000) – W l. 1935–1939 asystentka w Zakładzie Systematyki Roślin USB. Po II wojnie światowej profesor w Instytucie Fizjologii i Żywienia Zwierząt PAN w Bydgoszczy¹¹¹.

Andrzej Michalski (1904–1973) – W l. 1930–1939 asystent w Zakładzie Systematyki Roślin USB, od 1936 także inspektor czyli główny ogrodnik Ogrodu Botanicznego. Po II wojnie światowej pracownik naukowy PINGW, kierownik Działu Mykologii w Bydgoszczy oraz kierownikiem Oddziału Bydgoskiego IOR i jego pracowni fitopatologii¹¹².

¹⁰⁶ Mowsz. [Jakub Mowszowicz], *Bazarewski Stefan (1871–1939)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 62–63.

¹⁰⁷ W biogramach nie uwzględniono zmian nazw zakładów – ujednolicono je, tak jak w całym tekście.

¹⁰⁸ LCVA, I Ab 391, VII B 57, VII B 58, VII B 59.

¹⁰⁹ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 86. Stefan Apoloniusz Kownas*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 32–36.

¹¹⁰ LCVA, I Ab 314, VII B 52, VII B 200 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1938/39, VII B 232; T. Majewski, *Dzieje poznania chorób roślin w Polsce...*, s. 120; T. Majewski, *Ryszard Kruszyński (1908–1940)*, „Acta Mycologica” 1982, t. 18, nr 2, s. 171–174. *Ryszard Kruszyński*, <https://nekropole.info/pl/Ryszard-Kruszynski> [dostęp: 27.11.2016].

¹¹¹ LCVA, A 14 299 (teczka osobowa Ireny Michalskiej (Malinowskiej)), VII B 52, VII B 161 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1936/37–1937/38, VII B 197 – Wydz. Mat.-Przyr. Sprawozdanie za 1937/39, VII B 198 – Wydz. Mat.-Przyr. Sprawozdanie za r. ak. 1938/39, VII B 232. [Anonim], *Prof. dr Irena Michalska (1910–2000)*, [w:] *Instytut Fizjologii i Żywienia Zwierząt im. Jana Kielańskiego Polskiej Akademii Nauk. 50 lat działalności 1955–2005*, Jabłonna 2005, s. 103–104.

¹¹² T.M. [T. Majewski], *Michalski Andrzej (1904–1973)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 365; I. Sokołowska-Rutkowska, K.M. Piszcz, *Andrzej Michalski*, „Wiadomości Botaniczne” 1975, t. 19, z. 1, s. 73–76.

Irena Morawska-Boguszewska (?-?) – W l. 1926 i 1930–1935 asystent w Zakładzie Systematyki Roślin USB, w 1933 doktorat na USB¹¹³.

Jakub Mowszowicz (1901–1983) – W l. 1925–1939 wolontariusz w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB, pełnił funkcję kustosa w Muzeum Botanicznym, w 1936 doktorat na USB. Po II wojnie światowej profesor UŁ¹¹⁴.

Wacław Moycho (1884–1965) – W 1915 doktorat na Sorbonie w Paryżu. W 1934 habilitacja na UW. W l. 1937–1939 profesor nadzwyczajny chemii rolniczej i mikrobiologii, wcześniej już od 1932 prowadził wykłady zlecone z fizjologii roślin i mikrobiologii na USB. Po II wojnie światowej profesor w UŁ¹¹⁵.

Jan Muszyński (1884–1957) – W l. 1921–1939 pracował na USB, początkowo jako zastępca profesora, od 1923 profesor nadzwyczajny, a od 1937 profesor zwyczajny farmakognozji i hodowli roślin lekarskich na Wydz. Lekarskim. Po II wojnie światowej profesor w UŁ¹¹⁶.

Anna Niekrasz (1896–1973) – W l. 1929–1939 asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB. Po II wojnie światowej pracownik naukowy UMK i UŁ¹¹⁷.

Maria Oszurkówna (Bagieńska) (?-?) – W l. 1925–1927 (być może do końca r. akad. 1928/1929) młodsza asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB¹¹⁸. Brak innych informacji.

Helena Peksza (z d. Korwin-Kurkowska) (1900–1971) – W l. 1924–1928 młodsza asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB. Następnie nauczycielka, po II wojnie światowej pracownik naukowy UŁ¹¹⁹.

Konstanty Prószyński (Proszyński) (1859–1936) – W l. 1919 (oficjalnie od 1920)–1936 inspektor Ogródu Botanicznego USB¹²⁰.

¹¹³ LCVA, I Ab 314, 1(I A) B 955 – Protokoły posiedzeń senatu 1930–31, VII B 52, VII B 59.

¹¹⁴ P. Köhler, *Leksykon botaników polskich – 96. Jakub Mowszowicz*, „Wiadomości Botaniczne” 2018, t. 62, <https://doi.org/10.5586/wb.2018.014>; J. Hereźniak, K. Czyżewska, *Profesor Jakub Mowszowicz*, Łódź 2000, s. 28. Seria: Sylwetki Łódzkich Uczonych, z. 58.

¹¹⁵ P. Köhler, *Leksykon botaników polskich – 97. Wacław Ludomir Moycho*, „Wiadomości Botaniczne” 2018, t. 62, <https://doi.org/10.5586/wb.2018.005>.

¹¹⁶ Mowsz. [J. Mowszowicz], *Muszyński Jan Kazimierz (1884–1957)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 383–384.

¹¹⁷ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 87. Anna Niekrasz*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 37–39.

¹¹⁸ LCVA, I Ab 391 – Wydz. Mat.-Przyr. sprawozdania 1923/24–1933/34, VII B 59 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1925/26.

¹¹⁹ J. Mowszowicz, *Helena Peksza (13 III 1900 – 4 I 1971). Wspomnienie pośmiertne...*, s. 149–150.

¹²⁰ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 88. Konstanty Hektor Prószyński (Proszyński)*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, nr 1/2, s. 40–42.

Anna Przewłocka (Moksiewiczówna) (1897–?) – W l. 1921–1925 asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB¹²¹. Brak innych informacji.

Irena Renigerówna (?–?) – W l. 1925–1929 asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB¹²². Brak innych informacji.

Nadzieja Rojecka (1898–1986) – W l. 1931–1939 asystentka w Zakładzie Systematyki Roślin USB, a w l. 1931–1935 także sezonowa asystentka w Stacji Ochrony Roślin przy Izbie Rolniczej w Wilnie. Po II wojnie światowej pracownik naukowy UMK, następnie adiunkt PINGW w Puławach¹²³.

Czesława Rudnicka (?–?) – W l. 1922–1923 młodsza asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB¹²⁴. Brak innych informacji.

Henryk Rylski (?–?) – W l. 1924–1927 zastępca asystenta młodszego w Zakładzie Systematyki Roślin USB¹²⁵. Brak innych informacji.

Antonina Sienicka (1898–1979) – W l. 1929–1938 asystentka, a w l. 1938–1939 adiunkt w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB. Po II wojnie światowej pracownik naukowy UMK, później docent w WSR w Szczecinie¹²⁶.

Franciszek Ksawery Skupiński (1888–1962) – W 1920 doktorat na Sorbonie w Paryżu, a w 1929 habilitacja na UW. W l. 1937–1939 profesor i kierownik Zakładu Systematyki Roślin, kierownik Ogrodu Botanicznego USB. Po II wojnie światowej profesor w UŁ. Od 1945 organizator Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi, jej pierwszy rektor (do 1949)¹²⁷.

Witold Sławiński (1888–1962) – W l. 1919–1923 starszy asystent w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB, a w l. 1923–1925 – w Zakładzie Systematyki Roślin, w l. 1923–1924 na stypendium na Sorbonie w Paryżu. W 1925 doktorat na UP, a w 1939 habilitacja tamże. Po II wojnie profesor UMCS, PW i AM w Białymstoku¹²⁸.

¹²¹ LCVA, I Ab 56 – Wydz. Mat.-Przyr. 1930/31, VII B 54 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1920/21, VII B 57 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1923/24, VII B 58 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1924/25.

¹²² LCVA, I Ab 391, VII B 59.

¹²³ S. Kalembka, *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1984: materiały do biografii*, red. Taż, Toruń 1987, s. 581; I. Sokołowska-Rutkowska, *Mgr Nadzieja Rojecka*, „Wiadomości Botaniczne” 1988, t. 32, z. 1, s. 3–4.

¹²⁴ LCVA, VII B 56 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1922/23.

¹²⁵ LCVA, VII B 52.

¹²⁶ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 89. Antonina Saturnina Lucyna Sienicka*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 43–46.

¹²⁷ H.B. [Henryk Bukowiecki], *Skupiński Franciszek Ksawery (1888–1962)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 492.

¹²⁸ B. Czeczuga, *Sławiński Witold (1888–1962)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. H. Markiewicz, Kraków 1997–1998, t. 38, s. 618–620.

Irena Sokołowska–Rutkowska (1904–1995) – W l. 1925–1930 młodsza asystentka w Zakładzie Systematyki Roślin USB. Potem nauczycielka Szkoły Powszechnej w Dubnie (woj. wołyńskie), po II wojnie światowej mieszkała w Warszawie¹²⁹.

Wacław Strażewicz (1889–1950) – W l. 1922–1937 inspektor Ogrodu Roślin Lekarskich USB. Na Wydz. Lekarskim USB uzyskał doktorat (1931) oraz habilitację (1933). Po wyjeździe z Wilna profesor farmakozji w UP¹³⁰.

Bronisław Szakien (1890–1938) – W l. 1921–1938 w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB początkowo młodszy asystent, od 1925 starszy asystent, a od 1935 adiunkt. Na USB uzyskał doktorat (1927) oraz habilitację (1937)¹³¹.

Józef Trzebiński (1867–1941) – Studia na Ces. UW, w Królewskim Instytucie Pomologicznym w Proskau (obecnie Prószków k. Opola) oraz na Uniwersytecie Lipskim. Doktorat (1903) i habilitacja (1920) na UJ. W l. 1904–1912 zatrudniony w Stacji Entomologicznej Wszechrosyjskiego Związku Cukrowników w Śmile na Ukrainie, potem (1912–1916) w Stacji Ochrony Roślin przy Towarzystwie Ogrodniczym Warszawskim. W l. 1916–1918 inspektor (główny ogrodnik) Ogrodu Botanicznego UW, następnie (1918–1923) – kierownik Działu Ochrony Roślin w PINGW w Puławach. W l. 1924–1937 profesor USB: organizator Zakładu Systematyki Roślin oraz kierownik Ogrodu Botanicznego USB. W 1937 doktor *honoris causa* SGGW w Warszawie, a w 1938 profesor honorowy USB¹³².

Kazimiera Wilczyńska (Urbanowiczówna) (1897–1980) – W l. 1921–1929 asystentka w Zakładzie Biologii Ogólnej na Wydz. Lekarskim USB. W 1925 uzyskała doktorat filozofii w zakresie zoologii na USB. W l. 1929–1939 asystentka w Zakładzie Botaniki Ogólnej USB. Po II wojnie światowej m.in. w l. 1950–1957 asystentka w Katedrze Fizjologii Roślin UMK¹³³.

Piotr Wiśniewski (1881–1971) – Studia w Ces. UW, UJ i Uniwersytecie w Odessie. Doktor (1910) ULw, przebywał w holenderskich i niemieckich zakładach naukowych, m.in. w Heidelbergu. Profesor SGGW, profesor USB

¹²⁹ LCVA, I Ab 391 – Wydz. Mat.-Przyr. sprawozdania 1923/24–1933/34, VII B 48 – Nagrody za prace studenckie 1928/29–1935/36, VII B 52, VII B 59.

¹³⁰ W.R. [Wojciech Roeske], *Strażewicz Wacław (1889–1950)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 510.

¹³¹ P. Köhler, *Leksykon Botaników Polskich. 90. Bronisław Szakien*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 47–50.

¹³² P. Köhler, T. Majewski, *Leksykon Botaników Polskich. 91. Józef Trzebiński*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, nr 1/2, s. 51–55.

¹³³ LCVA, I (I Bb) 1013 (teczka osobowa Kazimierzy Wilczyńskiej), VII B 52 – Sprawozdania Wydz. Mat.-Przyr. 1929/30–1935/36; S. Kalembka (red.), *Pracownicy nauki i dydaktyki...*, s. 729–730.

w latach 1920–1939, organizator i dziekan Wydz. Matematyczno-Przyrodniczego, kierownik Katedry Botaniki Ogólnej oraz Ogrodu Botanicznego. Po II wojnie światowej profesor UMCS, organizator Katedry Botaniki Ogólnej oraz Zakładu i Katedry Botaniki Farmaceutycznej UMCS¹³⁴.

Antoni Zieliński (?–?) – W r. akad.1928/1929 zastępca młodszego asystenta w Zakładzie Systematyki Roślin USB¹³⁵. Brak innych danych.

Aneks

Sprawozdanie z działalności kierownika Zakładu Botaniki Ogólnej USB za rok akad. 1929/30¹³⁶

I. Stan personalny

1. kierownik [P. Wiśniewski]
 2. asyst. starszy dr B. Szakien
 3. 3 asyst. płatne z ryczałtu: Anna Niekraszówna, Antonina Sienicka, dr K. Urbanowiczówna
- [...]

IV. Kierownik wykladał:

1. Botanika kurs ogólny – w trym. I i II po 4 godz. tyg.
 2. Anatomia i cytologia roślin – w trym. III, 2 godz. tyg.
 3. Fizjologia roślin – w trym. III 2 godz. tyg.
- Dr B. Szakien wykladał „Anat. i Cytologia roślin” w trym. I, 1 godz. tyg. (wykł. zlecony)

Ćwiczenia:

- Ćw. bot. dla początkujących – 3 godz. tyg.
 Ćw. bot. dla zaawansowanych – 3 godz. tyg.
 Półdienne practicum – 15 godz. tyg.
 Ćwiczenia przerabiała 184 osoby.
 Półdienne practicum przerabiała 4 osoby.

VI. Prace zaawansowanych studentów:

Goldmanówna pracowała nad okresem spoczynkowym paproci (za pracę tę otrzymała nagrodę ministerialną)

¹³⁴ A. Pasz. [Adam Paszewski], *Wiśniewski Piotr (1884 [sic! Powinno być: 1881]–1871)*, [w:] *Słownik biologów polskich...*, s. 578.

¹³⁵ LCVA, I Ab 391.

¹³⁶ LCVA, VII B 52 – Sprawozdania Wydz. Mat.-Przyr. 1929/30–1935/36.

Mowszowicz pracował nad trawami i turzycami okolic Trok
 Znamierowska pracowała nad zdolnością kiełkowania wieloletnich nasion
 Smarzewska i Lapidasówna pracowały nad przemianami subst. rezerwowych
 w naszych drzewach w ciągu zimy.

VII. Działalność naukowa Kierownika i personelu:

Kierownik prowadził badania nad okresem spoczynkowym roślin wodnych

B. Szakien – nad cytologią skrzypów

A. Niekraszówna – nad anat. galasówki *Contarinia craccae*

A. Sienicka – nad cytologią galasówek

[Prof. Piotr Wiśniewski]

**Wykłady prof. Józefa Trzebińskiego
 (według Spisu wykładów)**

Wydział Matematyczno-Przyrodniczy

Botanika ogólna (systematyka roślin kwiatowych)¹³⁷ – Botanika (kurs ogólny) rośliny kwiatowe 1926/27, Botanika ogólna (rośliny kwiatowe) – 1927/28, Botanika ogólna (zasady systematyki roślin) – 1928/29–1932/33, 1934/35, 1935/36, Rośliny kwiatowe dla studentów I roku – 1924/25, Zasady botaniki (rośliny kwiatowe, poprzedzone wstępem o rodniowcach) – 1925/26, Zasady systematyki roślin (botanika ogólna) cz. II – 1933/34.

Systematyka roślin zarodnikowych – Rośliny zarodnikowe – 1924/25, Systematyka roślin (zarodnikowe) – 1926/27

Morfologia i systematyka roślin zarodnikowych, glonów i grzybów – Morfologia i systematyka roślin zarodnikowych – 1925/26, J.w.: glony i rodniowce – 1927/28–1928/29, Morfologia i systematyka roślin (glony) – 1928/29, 1936/37, Morfologia i systematyka zarodnikowych: glony i mszaki – 1929/30, 1931/32, J.w.: grzyby i mszaki – 1933/34–1935/36, J.w.: grzyby i porosty – 1930/31, 1932/33, Szczegółowa morfologia i systematyka roślin (grzyby) – 1937/38

Biologia roślin – 1924/25

Fizjologia roślin – 1925/26–1929/30 – Fizjologia roślin (Przemiana materii i wzrastanie) – 1930/31–1931/32, 1933/34–1934/35, 1936/37–1937/38

Geografia roślin genetyczna i florystyczna – 1928/29, 1930/31, Geobotanika (Geografia roślin) – 1927/28, 1937/38, J.w.: cz. I. Geografia genetyczna i florystyczna – 1936/37, J.w.: cz. II. Geobotanika genetyczna (rośliny kopalne) i flory-

¹³⁷ Ogólne określenie przedmiotu (kursywą), który był wykładany pod różnymi tytułami w poszczególnych latach.

styczna – 1932/33, Geografia roślin (Geo-botanika). Geografia roślin ekologiczna i fitosocjologiczna – 1929/30, 1931/32, Geobotanika (Geografia roślin) cz. I. Ekologia i fitosocjologia – 1933/34–1935/36

Ekologia kwiatowych – 1925/26–1926/27

Fitopatologia – 1925/26–1926/27, Fitopatologia (choroby roślin) – 1931/32, 1933/34–1936/37, Fitopatologia (choroby roślin uprawnych) – 1937/38

Oddział Farmaceutyczny (Studium Farmaceutyczne)

Systematyka roślin – 1924/25–1933/34, 1937/38

Morfologia i anatomia roślin – 1927/28

Studium Rolnicze

Botanika ogólna – Rośliny kwiatowe – 1924/25, Zasady botaniki (Rośliny kwiatowe, poprzedzone wstępem o rodniovcach) – 1925/26, Zasady botaniki (Rośliny kwiatowe) – 1926/27, Botanika ogólna (Rośliny kwiatowe) – 1927/28, Botanika ogólna – 1929/30–1935/36, 1937/38

Systematyka roślin zarodnikowych – Zasady botaniki (systematyka plechowców) – 1925/26

Fizjologia roślin – 1924/25–1934/35, 1936/37–1937/38, J.w.: Przemiana materii i wzrastanie – 1928/29

Fitopatologia – Patologia roślin – 1924/25, Fitopatologia (choroby roślin) – 1925/26–1926/27, 1929/30–1937/38, Fitopatologia (choroby roślin uprawnych) – 1928/29

Źródła archiwalne

Archiwum PAN w Warszawie – F. XXIV–255, ZF, XXIV–255, Materiały Józefa Trzebińskiego, Sygn. 105, Sygn. III–230, j. 72.

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie] zespół: *Akta Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, sygn. F. 175.

- Franciszek Skupieński –teczka osobowa [bez sygnatury]
- A 14 nr 299 (teczka osobowa Ireny Michalskiej (Malinowskiej))
- A 14 nr 523 (teczka osobowa Franciszka Ksawerego Skupieńskiego)
- 1 (I A) B 955 – Protokoły posiedzeń senatu 1930–31
- 1 (I Bb) 775 (teczki osobowe: Franciszka Ksawerego Skupieńskiego, Jana Muszyńskiego)
- 1 (I Bb) 1013 (teczka osobowa Kazimiery Wilczyńskiej)
- I Ab 56 – Wydz. Mat.-Przyr. 1930/31

- I Ab 152 – Sprawozdania roczne Wydz. Mat.-Przyr. 1924/25
- I Ab 311 – Sprawozdanie roczne [Rektora] r. akad. 1930/3
- I Ab 314 – Sprawozdanie roczne [Rektora] r. akad. 1933/34
- I Ab 391 – Wydz. Mat.-Przyr. sprawozdania 1923/24–1933/34
- I Bb nr 784 (teczka osobowa Piotra Wiśniewskiego)
- II B 58 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1924/25
- II B 59 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1925/26
- VII B 48 – Nagrody za prace studenckie 1928/29–1935/36
- VII B 52 – Sprawozdania Wydz. Mat.-Przyr. 1929/30–1935/36
- VII B 53 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1919/20
- VII B 54 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1920/21
- VII B 55 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1921/22
- VII B 56 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1922/23
- VII B 57 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1923/24
- VII B 161 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1936/37–1937/38
- VII B 197 – Wydz. Mat.-Przyr. Sprawozdanie za r. akad. 1937/38
- VII B 198 – Wydz. Mat.-Przyr. Sprawozdanie za r. akad. 1938/39
- VII B 200 – Protokoły Rady Wydz. Mat.-Przyr. 1938/39
- VII B 232 – Wydz. Mat.-Przyr. Sprawozdania Zakładów 1936/37, 1937/38

Literatura

- [Anonim], *Prof. dr Irena Michalska (1910–2000)*, [w:] *Instytut Fizjologii i Żywnienia Zwierząt im. Jana Kielanowskiego Polskiej Akademii Nauk. 50 lat działalności 1955–2005*, Instytut Fizjologii i Żywnienia Zwierząt im. Jana Kielanowskiego Polskiej Akademii Nauk, Jabłonna 2005, s. 103–104.
- [Bukowiecki Henryk] H.B., *Skupiński Franciszek Ksawery (1888–1962)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 492.
- Chmielińska M., *Polska bibliografia zielarstwa za okres od początku XVI wieku do roku 1940*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1954.
- Czczuga B., *Sławiński Witold (1888–1962)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. H. Markiewicz, Kraków 1997–1998, t. 38, s. 618–620.
- Daszkiewicz P., *Jean Emmanuel Gilibert (1741–1814) życie i praca w świetle korespondencji i świadectw z epoki*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, t. 60, nr 1, s. 117–132.
- Daszkiewicz P., *Polityka i przyroda. Rzecz o Jean Emmanuelu Gilibercie*, Neriton, Warszawa 1995.
- Głowacki W.W., *Wacław Jan Strażewicz, znawca zielarstwa i farmakognosta (1889–1950)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1991, t. 36, nr 1, s. 145–158.
- Grębecka W., *Badania szaty roślinnej prowadzone w ośrodku wileńskim i krzemienieckim (1781–1840)*, [w:] *Wkład wileńskiego ośrodka naukowego w przy-*

- rodnicze poznanie kraju (1781–1842)*, red. J. Babicz, W. Grębecka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 141, s. 115–225.
- Grębecka W., *L'enseignement de la botanique à l'Université de Vilna (1781–1839)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1979, t. 24, nr 3, s. 595–610.
- [Grębecka W.] W.G., *Skupiński Franciszek Ksawery (21 XI 1888, Tum k. Łęczycy – 26 VI 1962, Łódź)*, [w:] *Polski wkład w przyrodoznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych w Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, red. naukowa B. Orłowski, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN, IPN – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2015, Tom IV S-Ż, s. 72.
- Grębecka W., *The Vilna School of Botany (1781–1832)*, [w:] *Studies on the History of Botanical Gardens and Arboreta in Poland*, red. A. Zemanek, B. Zemanek, Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków 1993, „Polish Botanical Studies”, Guidebook Series, No. 9, s. 59–76.
- Grębecka W., *Wilno–Krzemieniec. Botaniczna szkoła naukowa (1781–1841)*, „Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki” 1998, t. 7, s. 146–148.
- [Gromadska Melityna] M.Gr., *Prüffer Jan (1890–1959)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 435–436.
- Hereźniak J., Czyżewska K., *Profesor Jakub Mowszowicz*, Łódź 2000 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, z. 58).
- Hryniewiecki B., *Prof. dr Józef Trzebiński. Czterdziestolecie pracy naukowej*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1937, t. 14, nr 4, s. 249–268.
- Hryniewiecki B., *Zarys dziejów botaniki*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1949.
- Jura C., *Michał Siedlecki (1873–1940) zoolog, protozoolog, podróżnik, rzecznik ochrony przyrody, literat*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych*, red. A. Zemanek, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, s. 165–174.
- Kalembka S. (red.), *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1984: materiały do biografii*, UMK, Toruń 1987.
- Klimavičiūtė J., *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 metais*, Vilnius 1998.
- Klimavičiūtė J., *Botanikos mokslo raidos Lietuvoje 1919–1943 m. mokslometrinė charakteristika*, „Botanica Lithuanica” 1998, nr 4, z. 1, s. 85–98.
- Klimavičiūtė J., *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 m.*, Botanikos Instituto Leidykla, Vilnius 2002.
- Klimavičiūtė J., *Stepono Batoro Universiteto botanikos katedros (1919–1939) ir joje atliktų mokslinių tyrinėjimų vertė botanikos mokslui Lietuvoje*, Vilnius 1997.

- Köhler P., *Dawne ogrody botaniczne Wilna*, „Wiadomości Botaniczne” 1995, t. 39, z. 1/2, s. 144–147.
- Köhler P., *Józef Jundziłł (1794–1877). Materiały do biografii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2004, t. 49, nr 1, s. 83–117.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 80. Stanisław Bonifacy Jundziłł*, „Wiadomości Botaniczne” 2011, t. 55, nr 1/2, s. 94–98.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 86. Stefan Apoloniusz Kownas*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 32–36.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 87. Anna Niekrasz*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 37–39.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 88. Konstanty Hektor Prószyński (Proszczyński)*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 40–42.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 89. Antonina Saturnina Lucyna Sienicka*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 43–46.
- Köhler P., *Leksykon Botaników Polskich. 90. Bronisław Szakien*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, z. 1/2, s. 47–50.
- Köhler P., *Leksykon botaników polskich – 96. Jakub Mowszowicz*, „Wiadomości Botaniczne” 2018, t. 62, <https://doi.org/10.5586/wb.2018.014>.
- Köhler P., *Leksykon botaników polskich – 97. Wacław Ludomir Moycho*, „Wiadomości Botaniczne” 2018, t. 62, <https://doi.org/10.5586/wb.2018.005>.
- Köhler P., *Naukowa spuścizna Jeana Emmanuela Giliberta w Polsce (egzemplarze dzieł, recepcja)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, t. 60, nr 1, s. 185–215.
- Köhler P., *The First Flora of Poland*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2020, t. 65, nr 4, s. 29–41.
- Köhler P., *Zielniki botaników ośrodka wileńskiego z lat 1780–1840 w Kijowie, Krakowie i Wilnie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1994, t. 39, nr 1, s. 109–116.
- Köhler P., Majewski T., *Leksykon Botaników Polskich. 91. Józef Trzebiński*, „Wiadomości Botaniczne” 2016, t. 60, nr 1/2, s. 51–55.
- Konarski S., *Franciszek Ksawery Skupieński (Pumski) (1888–1962)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. H. Markiewicz, Kraków 1997–1998, t. 38, s. 515–516.
- Kosiek Z., *Botanika*, [w:] *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*, red. K. Maślankiewicz, Warszawa 1983, s. 455–470.
- Mägdefrau K., *Historia botaniki. Życie i dokonania wielkich badaczy*, przeł. M. Mularczyk, Wrocław 2004 (Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 2258, Prace Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, t. 7, z. 1).
- Magowska A., *Badania leków roślinnych w II Rzeczpospolitej. Geneza, determinanty, problematyka i praktyka eksperymentalna*, Kontekst, Poznań 2001.

- Majewski T., *Dzieje poznania chorób roślin w Polsce*, Wydawnictwo SGGW, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2016.
- [Majewski T.] T.M., *Michalski Andrzej (1904–1973)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 365.
- Majewski T., *Ryszard Kruszyński (1908–1940)*, „Acta Mycologica” 1982, t. 18, nr 2, s. 171–174.
- Mienicki R., *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II. *Dziesięciolecie 1919–29*, Nakł. Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 115(1)–158(44).
- Morton A.G., *History of Botanical science. An Account of the Development of Botany from Ancient Times to the Present Day*, Academic Press, London–New York–Toronto–Sydney–San Francisco 1981.
- Mowszowicz J., *Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939 (Przyczynki i wspomnienia)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1966, Ser. B, z. 12, s. 99–124.
- [Mowszowicz J.] Mowsz J., *Bazarewski Stefan (1871–1939)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 62–63.
- Mowszowicz J., *Flora przedwiośnia i wiosna. (Klucz do oznaczania wczesnych wiosennych roślin zielnych)*, Księgarnia Kazimierza Rutkiego, Wilno 1939.
- [Mowszowicz J.] Mowsz., *Gilibert Jan Emanuel (1741–1814)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 180–181.
- Mowszowicz J., *Helena Peksza (13 III 1900 – 4 I 1971). Wspomnienie pośmiertne*, „Acta Universitatis Lodzianae, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Botanica” 1976, ser. II, t. 8, s. 149–150.
- [Mowszowicz J.] Mowsz., *Moycho Wacław (1884–1965)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 382.
- [Mowszowicz J.] Mowsz., *Muszyński Jan Kazimierz (1884–1957)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 383–384.
- Mowszowicz J., *Prof. dr Piotr Wiśniewski (1881–1971)*, „Wiadomości Botaniczne” 1973, t. 17, z. 2, s. 75–77.
- Mowszowicz J., *Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkich wyższych uczelni*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1968, Ser. B, z. 14, s. 227–255.
- Moycho W., *Hormony w świecie roślinnym*, „Wszechświat. Pismo przyrodnicze” 1935, nr 1, s. 16–21.
- Muszyński J., *Farmakognozja*, oprac. i wyd. przez Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechja” Studentów U.S.B. w Wilnie na podstawie wykładów Jana Muszyńskiego, Pogoń, Wilno 1933.

- Muszyński J., *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekárskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*, Nakł. Franciszka Heroda, Warszawa 1926. Wyd. 2, 1934.
- Oszurkówna M., *Wpływ czynników zewnętrznych na skrócenie okresu spoczynkowego cebulek Oxalis Deppei Lodd*, „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wydział nauk matematycznych i przyrodniczych” (za 1928–1929) 1929, t. 5, s. 195–209.
- [Paszewski A.] Pasz. A., *Wiśniewski Piotr (1884[sic!, powinno być 1881]–1871)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 578.
- Paszewski A., *Z dziejów botaniki polskiej w ostatnim pięćdziesięcioleciu*, „Wiadomości Botaniczne” 1973, t. 17, z. 4, s. 220–227.
- Petkevičius R., Typek J., Bilek M., *Jan Kazimierz Muszyński (1884–1957) prekursorem badań etnobotanicznych na Litwie*, „Etnobiologia Polska” 2014, t. 4, s. 55–82.
- Rembieliński R., Kuźnicka B., *Historia farmacji*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1972.
- [Roeske W.] W.R., *Strażewicz Wacław (1889–1950)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, PWN, Warszawa 1987, s. 510.
- Rutkowska I., *Józef Trzebiński*, „Wiadomości Botaniczne” 1974, t. 18, z. 4, s. 240.
- Rydzewski B., *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II. *Dziesięciolecie 1919–29*, Nakł. Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 273(1)–376(104).
- Siedlecki M., *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II. *Dziesięciolecie 1919–29*, Nakł. Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 59(1)–114(56).
- [Spisy wykładów USB z lat 1920/21–1938/39] – zob. na końcu „Literatury”].
- Sławiński W., *Dr. Jan Emmanuel Gilibert, profesor i założyciel Ogrodu Botanicznego w Wilnie. Przyczynek bio-bibliograficzny do historii Uniwersytetu Wileńskiego*, „Ateneum Wileńskie” 1925–1926, t. III, s. 8–45.
- Sławiński W., *Jan Emanuel Gilibert. Przyczynki do życiorysu profesora historii naturalnej i założyciela Ogrodu Botanicznego Wszechnicy Wileńskiej*, „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych” 1926, r. IV, z. II, s. 233–249.
- Sławiński W., *X. Stanisław Bonifacy Jundziłł profesor Historii Naturalnej Wszechnicy Wileńskiej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin–Polonia” 1947, Sectio E, Suppl., vol. 1.
- Sokołowska-Rutkowska I., *Materiały do dziejów Katedry Botaniki Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa*

- ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, red. L. Piechnik i in., WAM, Kraków 1996, s. 140–143.
- Sokołowska-Rutkowska I., Mgr *Nadzieja Rojecka*, „Wiadomości Botaniczne” 1988, t. 32, z. 1, s. 3–4.
- Sokołowska-Rutkowska I., Piszcz Krystyna M., *Andrzej Michalski*, „Wiadomości Botaniczne” 1975, t. 19, z. 1, s. 73–76.
- Szafer W., *Witold Sławiński 1888–1962*, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” 1963, r. 19, z. 3, s. 33–34.
- Szafer W., *Stanisław Małkowski 1880–1962*, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” 1963, r. 19, z. 3, s. 32–33.
- Szweykowscy A. i J. red., *Słownik botaniczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2003.
- [Trojanowska A.] AT, *Muszyński Jan Kazimierz (3 VII 1884, Wólka Nosowska k. Białej Podlaskiej – 28 IV 1957, Łódź)*, [w:] *Polski wkład w przyrodznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych w Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN, IPN – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2015, t. III M-R, s. 147–149.
- Trzebiński J., *Choroby roślin. (Ogólna fitopatologia). Z licznymi rysunkami*, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1930, ss. 278 (*Podręczniki i monografie nauk rolniczych, leśnych i pokrewnych*, t. VI).
- Trzebiński S., *Wydział Lekarski U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II, *Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 377(1)–507(131).
- Warming E., *Zbiorowiska roślinne. Zarys ekologicznej geografii roślin*, z wyd. niem. E. Knoblauch przeł. z upoważnienia aut. E. Strumpf i J. Trzebiński, Druk Gazety Rolniczej, Warszawa 1900.
- Zasztowt L., *Alama Mater Vilnensis Clandestina (1939–1945)*, „Lithuania” 1994 (druk: 1995), z. 4 (13), s. 104–119.
- Zasztowt L., *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, t. 38, nr 4, s. 71–118.
- Zemanek A., *Dzieje nauczania botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim (1783–1917)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991 (*Varia*. Uniwersytet Jagielloński, t. 290).
- Zemanek A., *Geneza krakowskich botanicznych szkół naukowych*, [w:] *Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania*, red. A. Zemanek, B. Zemanek, Nakł. Ogródu Botanicznego Instytutu Botaniki UJ, Kraków 2007, s. 25–80.
- Zemanek A., *Historia botaniki*, [w:] *Dzieje nauki. Nauki ścisłe i przyrodnicze*, red. M. Siwiec, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa–Bielsko-Biała 2011, s. 431–448.

- Zemanek A., Köhler P., *Botanika na USB*, [w:] *Dzieje Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, red. A. Supruniuk, J. Szudy, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, t. 2, s. 121–289.
- Zemanek A., Köhler Piotr, *Botany at Stefan Batory University in Vilna (Wilno, Vilnius) (1919–1939)*, „*Studia Historiae Scientiarum*” 2019, nr 18, s. 93–137.
- Zemanek A., Köhler P., *Historia Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, „*Studia Historiae Scientiarum*” 2016, nr 15, s. 301–345.
- Zemanek A., Medwecka-Kornaś A., Zdebska D., Kuta E., Joachimiak A., *Instytut Botaniki*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, Część II: Historia instytutów*, red. A. Zemanek, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010.

[Spisy wykładów USB z lat 1920/21–1938/39,
wyd. drukarnia Józefa Zawadzkiego w Wilnie].

- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 256. III Spis wykładów i Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 257. IV Spis wykładów i Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 258. VI Spis wykładów na III trymestr i Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 259. VII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923/24.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 260. VIII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1924/25.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 261. VIII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925/26.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 262. IX Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1926/27.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 263. IX Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1927/28.*

- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 263 [sic!]. Od założenia rok 350. XI Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1928/29.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 264. Od założenia rok 351. XII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 265. Od założenia 352. XIII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1930/31.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 266. Od założenia 353. XIV Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1931/32.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 267. Od założenia 354. XV Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1932/33.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 268. Od założenia 355. XVI Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 269. Od założenia 356. XVII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 270. Od założenia 357. XVIII Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935/36.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 271. Od założenia 358. XIX Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 272. Od założenia 359. XX Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38.*
- Universitas Vilnensis Batoreana. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Istnienia Wszechnicy rok 273. Od założenia 360. XXI Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39.*